

Alexandria

PERIODIEKE UITGAAF

Nieuwe Reeks, XIV, III, 1948.

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

Merenti Honor.

De Z. E. H. Kan.

J. E. Jansen, O. Prem.,

ARCHIVARIS DER STAD TURNHOUT,

STICHTER-VOORZITTER VAN DEN KONINKLIJKEN
GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN KRING TAXANDRIA.

STICHTER-CONSERVATOR van het STADSMUZEUM TAXANDRIA.
OPDELVER van het TURNHOUTS ARCHIEF

SCHRIJVER VAN «TURNHOUT IN HET VERLEDEN EN HET
HEDEN», «TURNHOUT EN DE KEMPEN», EN VAN TIENTALLEN
GESCHIEDKUNDIGE STUDIES OVER TURNHOUTSE EN
KEMPISCHE AANGELEGENHEDEN.

werd door Zijne Koninklijke Hoogheid, Prins Karel, Regent van
België, bevorderd tot

Officier in de Kroonorde

Het bestuur en de leden van Taxandria sluiten zich dankbaar aan
bij deze hulde aan de hoge verdiensten van hun geachten Voor-
zitter, en wensen hem nog vele vruchtbare en gelukkige jaren.

Turnholto — Lovaniensia

I.

Hoogleeraar Jasper van Kinschot en zijn invloed.

door

Kanunnik Dr. Henri De Vocht.

Professor aan de Hoogeschool van Leuven.

Toen Turnhout door de gunst van de Brabantsche Hertogen en die hunner opvolgers, de Aartshertogen van Oostenrijk, in een luthof werd herschapen, breidde zich het marktvekkje al spoedig tot een der meest befaamde plaatsen in de Nederlandsche gewesten uit. Dat de bevolking van die sociale verheffing ten volle bewust was, getuigt het getal harer zonen die, vooraleer de wijde wereld in te trekken, naar de pas gestichte Hoogeschool van Leuven werden gezonden om ze tot dragers en verbreiders van beschaving en geleerdheid te vormen.

Het edel voorbeeld werd gegeven door de familie die reeds omstreeks 1300 het grondgebied van Kinschot, tusschen Corsondonk en Retthy, van Jan II in leen had gekregen (1). Peter van Kinschot en zijn vrouw Elisabeth de Rijcke († 10 Mei 1460), wier zoon Jan tot abt werd gekozen te Tongerlo († 4 Januari 1477), zonden zijn broeder Jasper naar de pedagogie van den Valk te Leuven. Na meester te zijn geworden in de Artes, legde hij zich toe op de Godgeleerdheid, en promoveerde er in tot *Baccalarius formatus*. Hij werd op 28 Februari 1468 tot zesmaandelijksche Rector gekozen, en volgde Everard Cotelron van Zwolle († 21 Januari 1471) op als bestuurder, of *Regens*, van de Valk, een der vier Pedagogies die de Faculteit der Artes uitmaakten; die bediening nam hij waar tot aan zijn dood, 1 Januari 1488 (2).

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'J. van Kinschot', with a long horizontal line extending to the right.

Lib Int III, 8 r (1486)

Jasper van Kinschot moedigde niet enkel zijne welhebben-

de stadsgenooten door zijn voorbeeld aan tot de studies in Leuven, maar kwam de minder gegoede jongelingen daarin ter hulp door zijne persoonlijke fortuin, en door wat zijne kanunnikdijen in St. Pieters te Leuven, en in St. Maartens te Middelburg, hem opbrachten. Door zijne laatste wilsbeschikking van 10 Mei en 8 Juli 1487, stichtte hij twee beurzen voor bloedverwanten en Turnhouters, die, na met behulp eener kleinere beurs de wijsbegeerte te hebben gevolgd in zijne pedagogie, de godgeleerdheid of het recht mochten bestudeeren in de Colleges van den Heiligen Geest of van St. Ivo: zijn broeder Willem, kanunnik te Tongerlo, zou de stichting beheeren zolang hij leefde. Jasper vermaakte aan de St. Pieterskerk te Turnhout eene rente, met de opdracht gedurende het lof alle Zaterdagen en Zondagen drie kaarsen te laten branden voor Onze Lieve Vrouw, op den kroonluchter dien hij aan die kerk had geschonken. Hij stichtte ook de «Inviolata» in St. Pieters te Leuven, en eene cel in het Kartuizersklooster van die stad (3).

Jasp Turnhout

Lib Int II. 67 v (1468)

Onder de eerste bloedverwanten die van de beurzen van Jasper van Kinschot genoten, was zijn zusters zoon Gaspar Stijnen, die later advokaat werd in de Raad van Brabant, en de beurzen van zijnen oom die, door de daling in de muntwaarde in de eerste jaren der zestiende eeuw, veel hadden geleden, vermeerderde, althans die voor de rechtsgelageerdheid (4). Wellicht had de stichter zelf een ander familielid te Leuven in zijnen stadsgenoot Jan Noyens, naar zijn moeder ook Nouts geheeten, daar Jaspers broeder Jan gehuwd was met Catharina Nouts (5). Deze Jan Noyens, geboren omstreeks 1446, studeerde te Leuven rechtsgelageerdheid: hij promoveerde Licentiaat in het Kerkelijk Recht, 27 October 1470, in het Wereldlijk Recht, 24 April 1476, en werd Doctor *Vtriusque Juris* op 28 Februari 1481. Hij werd gelast met het onderwijs van het Romeinsche Recht en van de Pan-

deelen in 1482, en met dat van het Wereldlijk Recht in 1484; gedurende den twist tusschen de Hogeschool en 't stadsbestuur wegens de benoeming van Simon de Lavalie (6), bekleedde hij het voorzitterschap van de rechtskundige redetwisten; hij werd Rector gekozen op 28 Februari 1486, en schreef gedurende zijn bestuur zijnen neef, Johannes Nouts van Turnhout, op in het matriculatie-register als zijn «familiaris» en als student in het Kerkelijk Recht (7). Hij stelde een reeks *Casus Breves ad Corpus Juris* op, die in Duitschland werden uitgegeven, en stierf op 14 September 1492 (8).

* * *

Vooraanstaande in de reeks der studenten van de Kinschotbeurs, zoowel in tijd als beteekenis, is een jongen van de Darisdonk, Jan Driedoers, naar zijne moeder ook Nijs geheeten. Waarschijnlijk had hij eenigen tijd bij zijne ouders gewerkt vóór hij, door de Kanunniken van het naburige Corssendonk onderricht, de studie kon aanvangen: hij werd te Leuven op 27 Mei 1491 ingeschreven als student van den Valk. Waarschijnlijk was hij nog niet ver gevorderd in 't Latijn, want het duurde verschillende jaren vóór hij tot *Magister Artium* promoveerde; doch hij deed het met zulk gevolg dat hij op 24 April 1499 tot *Primus* der Wijsbegeerte werd uitgeroepen: de gedachtenis aan dat heuglijk feit leeft nog voort in zijn geboortestreek, waarvan een stuk nog het «*Primusheike*» heet, wellicht omdat het als zijn «titel» dienende toen hij priester werd gewijd. Terzelfdertijd dat hij in de Valk de Wijsbegeerte onderwees, bestudeerde hij de Godgeleerdheid, waarin hij doctor promoveerde op 17 Augustus 1512: niemand minder dan de latere Paus Adriaan VI had hem overgehaald om zijn lievelingsvak, de wiskunde, te laten varen voor de Theologie. Hij was tien jaren voorzitter van het College voor inboorlingen van Hoogstraten en Turnhout, door zijnen boezemvriend, den Leuvenschen kanunnikscholaster Henri van Houterlée, in 1511 gesticht; vier jaar later, in 1515, werd hij professor der Godgeleerdheid: door zijne studies en zijn onderwijs bracht hij veel roem aan de Hoogeschool: zoo hij op geen aardsche weelde kon bogen, stond hij overal bekend als de schranderste theoloogant van zijnen tijd; en lang nog na zijn verscheiden, 4 Augustus 1535, bezielde zijn leeringen en zijn studiegeest de uitmuntende discipelen die hij had gevormd, terwijl zijne geschriften zoo hoog werden geschat dat de Kerkvaders van

Trente verschillende van zijne oordeelen woordelijk in hunne decreten opnamen (9).

Woutgerus de rosele de turnout *turnout*

Lib Int III, 248 v (1518)

Zoo deze drie personages de aanzienlijksten zijn die Turnhout te Leuven vertegenwoordigden op het einde der XVe en in het begin der zestiende eeuw (10), waren er talrijke van hunne stadsgenooten, die, door hun voorbeeld aange trokken en door hunnen geldelijken of wetenschappelijken bijstand geholpen, zich op de studies toeleiden, en zich bekwaam maakten voor het latere leven. Hier is eene lijst die op geen volledigheid aanspraak maakt, vooral daar de namen in de matriculatie-registers opgeteekend waaruit deze lijst is samengebracht, dikwijls geen herkomst aanwijzen: dat is vooral het geval voor de studenten der pedagogies, die gewoonlijk bij geheele reeksen werden ingeschreven op gezag hunner Regenten (11). De namen die beslist niet vreemd klinken in de ooren van eenen Turnhout der 20ste eeuw, zijn in de oorspronkelijke schrijfwijze aangegeven. De aanduidingen van het register zijn verkort: d voor dives en p voor pauper (vermeldend of de matriculatiekosten volledig of verminderd betaald werden); m voor minorennis; C, L en P bedoclen Castri-, Lili-, of Porci pedagogium, en een sterretje, voor den naam duidt diegenen aan die tot het pedagogium Falconis behooren. De onnoodige vermelding van het bisdom is weggelaten. De bedoeling van schrijver dezes was enkel de namen der Turnhouters op te geven die in het Liber Tertius Intitulatum 1485 - 1527 (FUL, 23) voorkomen; namen der stadsgenooten die bij andere opzoekingen, in Liber Secundus of Quartus (FUL, 22 en 24) werden aangetroffen, zijn bij wijze van inlichting ook medegedeeld.

Secundus Liber Intitulatum

1469. 2 Juni : Dns Woutgerus de rosele de turnout	70 v
22 Aug. : Wilhelmus Diuitis de turnout	78 v
1472. 31 Juli : Jo Jacobi de Turnout	92 v
1475. 31 Aug. : * Leonardus petri de turnout	116 r

Liber Tertius Intitulatum

1486.	12 Juni:	* Egidius boerheeze de turnhout	8 r
	31 Aug.:	* Hermannus walscaert	9 v
1487.	30 Aug.:	* Jo loen de thurnot	13 v
1488.	13 Aug.:	Jasper walschaert in fac. art	21 r
1490.	Jan.-Jul.:	Jo roy de turnhout	26 v
1491.	27 Mei:	* Johannes (Driedo) de thornout	30 v
	31 Mei:	Johannes bartholomej de thorhout	30 v
	31 Mei:	Arnold pinnaerts de thurnout	30 v
	27 Juli:	Jacobus mueueen (muenen?) de thurnout	31 r
1492.	27 Febr.:	Anthon de dornen de tornout	33 v
	14 Nov.:	Arnoldus meesens de turnout in art.	37 v
1493.	27 Febr.:	Jo pynarts de turnout P	38 v
1494.	22 Sept.:	Johannes severdonck de turhout	46 v
1496.	16 Mei:	Willermus de Roe de turnout in leg.	55 v
	8 Juni:	* Willermus loen de turnout	55 v
1498.	31 Aug.:	* Nicolaus leemans de turnohut	70 r
	31 Aug.:	* hector ludouicj de turnohut	70 r
1499.	28 Febr.:	* Anthonius baest de turnhouht	72 v
1503.	10 Jan.:	Johannes oeten de turnaut p	101 r
	15 Mei:	Petrus marcs de tournoult in art.	104 v
	17 Aug.:	henricus pyngaerts de tournoult in art.	106 r
1504.	Oct.:	petrus arnoldj de turnout	115 r
	Nov.:	* petrus kinscot de turnout (12)	116 r
1505.	31 Aug.:	* Godefridus boghaers de turnout d	122 v
1506.	16 Febr.:	Arnoldus ysaac de Turnot p	124 v
	27 Febr.:	* Joannes hoefkens de turnot p	124 v
1508.	29 Febr.:	* Thomas baeten de turnhout p	143 r
	Sept.-Oct.:	paulus de beka de turnhout	148 r
1509.	30 Aug.:	petrus filius Joh. beys de turnhout d L	154 r
1510.	27 Aug.:	theodoricus Walscart de turnhout m	160 r
	6 Sept.:	Joannes de venne de turnout	163 v
1511.	27 Febr.:	Petrus bogaerts de turnout d C	165 r
	27 Febr.:	Joannes verchs (veuchs?) de turnhout p c	165 v
	27 Febr.:	* Joannes de doern de turnout d	166 r
1512.	16 Mei:	Joannes roos de turnhout	179 v
	6 Sept.:	Joannes lemens de thurnout	186 r
1513.	1 Febr.:	Joannes stinen de thurnot p	188 v
1514.	30 Aug.:	Laurentius steymans de tournhout C	205 v
1515.	15 Nov.:	Sebastianus mys de turnout	218 v
1516.	27 Aug.:	Jacobus filius Jacobi sbrun de turnhout p C	223 v
1517.	3 April:	Walterus de grauia de turnhout	233 r
	11 Mei:	Johannes mommaert de thuereenhaut	233 v

29 Aug.: Laurentius pulmans de tuerenhault d C	235 v
1518. 27 Febr.: * Andreas roes de turnout d	243 r
21 Mei: Hubertus Walsaert de Turnhout	245 r
1519. 12 Mei: Cornelius de turnout	254 v
30 Aug.: Johannes de Severdonck de turnhout d C	255 v
1520. 29 Febr.: * Wallerus de hussel de turnout p	263 r
2 Nov.: Cornelius Walschats de tuernout	270 v
1521. 1 Juni: Franciscus filius Nicolai avens de Turnout jn art.	276 r
1522. 27 Febr.: * Ambrosius Kinscoot de turnhout d (13)	286 r
1523. 30 Juni: Petrus walschart de turnhout	301 v
1524. 29 April: Gerardus Creyt de Turnhout	314 v

Liber Quartus Intitulorum

1529. 17 Dec.: Joannes Stijnen filius Petri de turnout	19 v
1533. Juli: Dns Johannes de heze de thurnhout	56 v
5 Sept.: Joannes gvaerts de thurnhout	60 v
15 Nov.: henricus Stynen de turenhout	61 r
1538. 1 April: Cornelus theus de turnhout	109 r
1541. 28 Febr.: Albertus de Turnhout d P	141 v
1542. 24 April: Jacobus Egidii de Turnhout	155 r
1545. 15 Juni: Guill. Walschaerts de turnout	189 v
1548. 27 Aug.: Hubertus Walschaerts de Turnhout	241 r
1553. 30 Aug.: Joannes Fyen Turnhoutensis d P (14)	291 v
1555. 25 Mei: Johannes Walschart de Turnhout	311 r
30 Aug.: Henricus Kynschot Turnhoutus d P (15)	315 r
1557. Aug.: Joannes gheuaert Turnhoutensis (16)	331 v
1553. 1 Febr.: Christianus Walschaert turnhoutus in jure	337 v
Nov.: Adrianus Rembouts Turnhoutensis reintit.	348 r
1559. 28 Febr.: Gualterus filius gualteri Mathei Turnhout d C	349 v

* * *

Door de macht van zijn voorbeeld en door de weldoende hulp van zijn stichting gaf zonder twijfel Jasper van Kinschot aanleiding tot het vormen van veel geesteskrachten aan de Leuvensche Hoogeschool: veel jongelingen van Turnhout en omstreken (17) gingen zich aldaar ontwikkelen gedurende zijn leven en in de volgende jaren, om degelijk werk te verrichten als leeraars of priesters, — want seminaries bestonden toen niet, ofwel als genesheeren of rechters en raadsliden, die zelf befaamd werden, en door hun voorbeeld en hun rijke ondervinding hunne kinderen opleidden tot uitmunterende beoefenaars van hun beroep. De over-

levering in families, zoals die van Kinschot, Gevaert en de Fierlant (18), bracht mannen voort die in den loop der eeuwen den roem waren van hun land en volk — en ook van de stad waaruit hun geslacht was gesproten. Het loont de moeite, als een ander voorbeeld, Joannes Fyens, **Fienus**, aan te wijzen: hij was zeer ervaren in de muziek, die hij als kind te 's Hertogenbosch had aangeleerd, maar die hij later ter zijde stelde om zich enkel aan de geneeskunde te wijden. Hij werd een der befaamdste doctors van Antwerpen, welke stad hem aan haren dienst verbond. Hij schreef een boek over zijn vak, dat vijf maal werd gedrukt, maar stierf lang voor zijnen tijd in Dordrecht, op 10 Juli 1585, waar hij uit het belegerde Antwerpen, in 1584 was gevlucht (19). Zijn zoon Thomas, in 1576 te Antwerpen geboren, werd **Professor Primarius** van Geneeskunde te Leuven in 1593. Wegens de ervaring en wetenschap die uit zijne verschillende werken blijkt, werd hij tot hoogleeraar gevraagd door de Universiteit van Bologna, en tot lijfarts door Albert en Isabella. Aan eene zwakke gezondheid lijdend, bleef hij te Leuven, waar hij als onovertreffelijken meester werd geschat, en stierf op 15 Maart 1631 (20). Alhoewel Valerius Andreas zijn vader, Joannes Fienus, een «Turnhoutanus» noemt, scheen het nochtanstwijfelachtig of hij aldus mocht aangezien worden; (22) het vierde Leuvensehe matriculatieregister brengt daaromtrent de beslissing: op 30 Augustus 1553 werd hij ingeschreven als «rijke» student in de pedagogie van het Verken: «Johannes Fyen Turnoutensis» en, — wat alle verdere onzekerheid uitsluit — een latere hand voegde er, hoogstwaarschijnlijk op het einde der zestiende eeuw, deze aanmerking aan toe: «Pater Thomae Fieni medicinae Doctoris et Professoris qui postea fuit Rector 1594» (23).

* * *

NOTAS :

(1) Th. I. Welvaerts. GESCHIEDENIS VAN CORSENDONK: Turnhout. 1880 (=Welvaerts): I, 182, vlg; J. E. Jansen. TURNHOUT IN HET VERLEDEN EN HET HEDEN: Turnhout, 1905 (=Turn.): II, 131-135; (J. van den Leene) THEATRE DE LA NOBLESSE DU BRABANT: Luik, 1705 (=Brab. Nob.): 43,53,243,361-62, 605, 648, vlg.

(2) Zijn beeltenis is wellicht een der drie geestelijken — de laatste op de voorste rij — onder de bloedverwanten op den buitenkant van het linksche luik der schilderij van de HH. Appolonia en Agatha, te Turnhout: Turn., II, 132, 134, en die van C. de Vos in het Museum te Leuven.

(3) J. Molanus, HISTORIA LOVANIENSIIUM: uitg. P.F.-X. de Ram: Brussel. 1861 (=Mol.): I, 140, 299, 300, 474, 597, 623; V. Andreas. FASTI ACADEMICI... LOVANIENSES: Leuven, 1650: (=Vand.): 38, 264, 290, 296; H. de Vocht, INVENTAIRE DES ARCHIVES DE L'UNIVERSITE DE LOUVAIN: Leuven, 1927(=FUL): 1368, 1655, 1927. (testament en akten van renten en eigendommen; J.N. Paquot, MEMOIRES POUR L'HISTOIRE LITTERAIRE DES... PAYS-BAS: Leuven, 1763-70 (=Paquot): IV, 270; E. Reusens, DOCUMENTS RELATIFS A... L'UNIVERSITE DE LOUVAIN: Leuven, 1881-92 (=ULDoc): IV, 311-312, III, 118; Turn., II, 132.

(4) BrabNob., 362; Turn., II, 132, III 139.

(5) Vand., 296; de Faculteit van Godgeleerdheid vermeerderde de groote beurs in het College van den H. Geest, alsook de kleine die van den Valk in het zelfde College was geplaatst: Vand., 290; ULDoc., IV, 33, 118.

(6) Deze Simon de Laval, van 't bisdom Casal, Mont-ferrat, door de stad Leuven tot eenen leerstoel van 't Recht benoemd, werd enkel na zes jaar twisten door de Universiteit aanvaard. — In 1490 werd hij te Turnhout aangehouden en negen maanden later eerst in vrijheid gesteld: Pieter van Thienen verving hem gedurende zijne afwezigheid: Paquot, XVI, 190; Vand., 152, 167-68, 173.

(7) Juni 9, 1486: «Johannes nouts de turnhout cleric. camerac. dioc. in Jure can. familiaris Dni Rectoris»: LIBER INTITULATORUM TERTIUS UNIVERSITATIS LOVANIENSIS (=FUL, 23; = Lib Int III), 8 r.

(8) Mol., 475, 538; Vand., 39, 155-56, 168; 173-76; V. Andreas: BIBLIOTHECA BELGICA: Leuven, 1643 (=BibBelg.): 572; J. Latio-mus & J. Hoybergius, CORSENDONCA: Antwerpen, 1644 (=Cors.): 49; Paquot, VII, 349, XVI, 187-91; Turn., II, 137.

(9) Mol., 326, 477, 478, 512, 590; Nic. Vernulaeus, ACADEMIA LOVANIENSIS Leuven, 1627 (=Vern.): 208, 271-72; Vand., 41, 42, 78, 79, 100, 244, 302; Paquot, II, 175; ULDoc.; III, 184; H. de Jongh, L'ANCIENNE FACULTE DE THEOLOGIE DE LOUVAIN... 1432-1540: Leuven, 1911 (=de Jongh): 156-59; H. de Vocht, LITTERAE AD FRANCISCUM CRANEVELDIUM 1522-28: Leuven, 1928 (=Cran.): xxxv, 155, 256; H. de Vocht, MONUMENTA HUMANISTICA LOVANIENSIA: Leuven, 1934 (=MonHL): 344-45; R. Draguet, LE MAITRE LOUVANISTE DRIEDO INSPIRATEUR DU DECRET DE TRENTA SUR LA VULGATE, in MISCELLANEA DE MEYER: Leuven, 1946: II, 836-854; Turn., II, 117-18.

(10) Een vierde begaafde Turnhouter ijverde toen te Leuven, namelijk Maarten van der Keele, een Minderbroeder die van 1510 tot aan zijn dood in 1540, in het klooster zijner orde met grooten

bijval de Theologie onderwees, en vele werken in handschrift naliet: Paquot, IX, 290-91; ULDoc., V, 233; Serv. Dirks. HISTOIRE LITTÉRAIRE ET BIBLIOGRAPHIQUE DES FRÈRES MINEURS DE ST. FRANÇOIS: Antwerpen, 1885: 48-49.

(11) Het gebeurde dat in sommige perioden de studenten zich dan eerst lieten inschrijven wanneer zij een academische titel trachtten te bekomen, of de voorrechten der Universiteit voor taksen, voor bescherming en rechtsvordering wenschten te genieten; of wanneer de overheid streng het matriculeeren eischte: de naam van veel studenten en professoren, die zonder enigen twijfel te Leuven studeerden of doceerden, komt niet op de lijst voor: vgl. bij voorbeeld, Cran., 5.

(12) Vgl. Turn., II, 132.

(13) Hij werd Raad en Rentmeester van Maria van Hongarije, huwde Anna Gevaert in 1533, en stierf in 1555: Turn., II, 133; BrabNob., 362.

(14) Zie verder, bl...

(15) Advocaat van den Raad van Brabant, zoon van Ambrosius; hij trouwde met Margareta Maria Schot; BrabNob., 362; Turn., II, 133-34; BibBelg.: 357-58; Paquot. IV, 270-73.

(16) Deze Joannes Gheuaert schijnt niet vermeld te zijn in Turn., II, 122:

(17) Voor het tijdperk 1485-1527 tel ik in het derde matriculatieregister vijftien inboorlingen van Arendonk, drie van Weelde, drie van Postel, een van Rethy, een van Poppel, een van Casterlee, drie van Gierle en vier van Baerle,

(18) Turn., II, 107-114, 121-125, 131-135.

(19) Paquot, IV, 211-212; BibBelg., 500-501; Turn., II, 119-120.

(20) Vern., 108, 112, 216, 304-5; VAnd., 45-6, 220-21, 336-38, 316; BibBelg., 835; Paquot, IV, 213-219.

(21) BibBelg., 500.

(22) Turn., II, 119.

(23) LibInt IV, 291v. — Thomas Fienus werd tot rector gekozen den 31 Augustus 1594; hij was Professor en President van het College door Pieter Breugel (†22 Mei 1577) voor studenten in de medicijnen gesticht, en was dus zonder twijfel reeds priester: ULDoc, I, 273-74, III, 329. Daar Fienus voor de tweede maal tot Rector werd gekozen op 31 Augustus 1599, en een derde maal op den zelfden dag in 1604, is het bijna zeker dat de aanmerking vóór het tweede Rectoraat werd bijgevoegd, daar het er geen melding van maakt.

De oude Schuttersgilden in de Antwerpse Kempen.

door

J. E. Jansen.

(Vervolg)

ESSCHEN

Arrondissement Antwerpen. Kanton Brecht. De grondheerlijkheid van deze belangrijke gemeente behoorde sedert 1299 tot aan de Franse Omwenteling aan de Norbertijner abdij van Tongerlo. De abt was de heer van Esschen.

Twée bloeiende gulden leefden er sinds onheugelijke tijden. De nu Koninklijke Edele Handhooggulde van St Sebastiaan vindt haar oorsprong in de twisten van de 2de helft der XVIe eeuw. Naar lietgeen er te Tongerlo bestond, richtte de prelaat van de abdij, in die rampvolle tijden van kettlers, vrijbuilers en baanstropers, die de gehele streek af liepen, een wacht in welke tot last had «defensie van de Heylige Roomsche Catholiecke kerk en den goeden (goederen) der heeren religieusen van 't Godshuys van Tongerlo.» De juiste datum van de instelling bepalen is onmogelijk bij gebrek aan oorkonden. Voorzeker in de XVIe eeuw ontstaan verschijnt de eerste datum maar in 1627. De ligger vermeldt een lijst leden, in 1680, waartussen J. Willehort van Gorp, die sedert 24 Juni 1627 guldebroeder was. Het oudste schild van de breuk dagtekent van 1649.

Waarschijnlijk kwijnde het genootschap na dit jaar, want het wordt in 1680 heringericht. De hoogwaarde Prelaat Jacobus Rosnata Crils, abt van Tongerlo, opperhoofdman, onderschrijft de nieuwe «Caerte» op 14 September 1680 «laudeerd, approbeert ende confirmeert dezelve». Deze Caerte bevat met de Eed 54 artikelen, waaraan men later nog enige «clausen» toevoegde.

In 1726 werd deze schuttenij ingeschreven bij de hoofdgulde van Leuven. Uit de eed, die op de Caerte werd afgelegd, blijkt dat deze gul diende tot verweer «ende waer ick eeniger hinder of stoot wist, die welcke onse genadige Heere 'ts tegen waere die sal ick overbrengen ende schaede weyzen, hem vromen ende voorderen.» De ordonnantiën komen zeer streng voor op zedelijk gebied om « de peys

ende vrede eerlijk en schutterlijk te leven.» De guldebroeder doorstond een proeflijd van zes weken bij zijn inkomen, alvorens bepaald aangenomen te worden. Wie zijn gezelschap «in grammen woede» beledigde verbeurde anderhalf pond was. Het genootschap vonniste ook bij eigen recht met hoofdmán, koning, deken en gezworven.

De Handhoog vierde het feest van de H. Norbertus, patroon der Witheren van Tongerlo, met gemiddeld 3,5 tonnen bier. Op de andere schuttersfeesten verliep het in dezelfde zin en schommelde het aantal tonnen van 4 tot 6,5 volgens de feestelijkheden.

De gul bezat ook haar altaar in de kerk.

De Fransen schaften de «scut» af. Gelukkig herleefde ze in de XIXe eeuw en vierde, in 1927, met grote luister haar jubileum. Ze bloeit in 1948 meer dan ooit.

Het koningsjuweel bestaat uit een zilveren vogel en 9 schilden. Het vaandel, werk van Frans Van den Kerkhof, is een kopij van het oude. Een groot beeld van St. Sebastiaan, uit de 1e helft van de XVIIIe eeuw, prijkte in de parochiekerk vóór haar afbranding. Verder bezit de gul nog haar trommel, pick, sluiers enz. Twee registers vormen haar archief. Het oudste dagboek van 1680 en begrijpt de Caerte en de namen van de hoofdmannen, koningen, dekens, rekeningen enz.

De tweede gulde, de «Vuerende» bus van St Jan Baptist, opgericht in 1688, door Prelaat Crils, bevat ongeveer dezelfde verordeningen als die van St. Sebastiaan. Twee registers ervan berustten eertijds in het museum Fr. Claes te Antwerpen, een van 1688, een van 1708. De koninklijke Bibliotheek te Brussel bewaart een Rekeningboek van 1726-1794 (5394, II, 1656). Uit het eerste register leren wij kennen : «De Kaerte der ordonnantie, wetten en statuten, van keuren en breuken» en «syn geordonneerd om ten gemeynen oorbaar dit naervolgende geselschap te vaster bij een ende in peys en vrede eerlijk ende schutterlijk te onderhouden.» De confreres zwoeren dezelfde eed als de handhoogschutters.

In de parochiekerk stond vóór haar verwoesting een altaar van de H^e Barbara in stijl Louis XV versierd met het beeld van de heilige patrones der busschutters. Behoorde het niet eens aan deze gulde ?

Het schuttersbelijd vindt veel bijval in deze gemeente, zo wij konden bestatigen in 1927 en vooral in Augustus 1932,

als ter gelegenheid van het heringericht Landjuweel door de Kempische Congressen, de koningsvogel geschoten werd in het bijzijn van Minister Petitjean en Baron Holvoet, gouverneur van de Provincie Antwerpen. Het is in 1948, dank zij G. Meeusen, tot een zeer hoog peil gestegen.

Documentatie ter plaatse. — Kon. Biblioth. Brussel Afd. Handschriften nr 5394 — Museum Fr. Claes «De Gulden Spoor» Antw. Catalogue. Veiling 27 Nov. 1933, I, bl. 32. — W. VAN SPIELBEEK. De abdij van Tongerlo. Lier, 1888. — J. E. ERNALSTEEN. Geschiedenis der Gilde St. Sebastiaan van Esschen, in: De Noordergalm. Esschen 1927, nrs 9-10. — Programma Landjuweel Kempisch Congres te Esschen, 1932. — Invent. Kunst Prov. Antw., 2e afl. — A. TIRELIREN en G. MEEUSEN. Wij aan de grens. Geschiedenis van Esschen Tongerlo, 1937. — J. ERNALSTEEN. Toestand Schut. Pr. Antw. ten jare 1834, bl. 10.

GEEL

Een der oudste en belangrijkste gemeente van de Kempen, certijds toebehoord hebbend aan de machtige familiën van Duffel, Berthoud, Merode enz. Ze is tevens vermaard om haar welingerichte Krankzinnigencolonie en de begankenis ter ere van de H. Dimphna, maagd en martelares, aldaar onthoofd.

Weinig blijft er van het schutterswezen over. In een dossier van het proces der Busgulde van Mol, vinden wij in het archief aldaar, een verslag over de schuttersgenootschappen. J. B. Kerkhoffes, ingezeten van Geel, treedt in het geschil als getuige op en verklaart: «dat de Vrijheyt van Geel heeft drij guldens onder den titel van den Ridder St Joris ofte Cruysboge, St Sebastiaen ende St Barbara, boven degene van de respectieve gehuchten onder de voorscreven Vryheyt resortierende als naementlijck: Bel, Castel, Sammel, Viel (Veerle) ende Lendent die ieder oock hebben hunne particuliere gulde. Dat de voorscreven drij eerstgenoemde guldens syn voorsien van eene Caerte ofte ordonnantie ende privilegie hun vergunt ende geconsenteert bij zijne Hog. de graeve Herman 't Zodenbergh (Van den Berghe) marckgrave van Bergen-op-Zoom, grave van Wallhain, borghgrave van Sebourgh... heere van 't land van Geel enz. Wegens hunne hooghheyden, als hooftman van de drij gulden wessende de date 15 may 1605.»

Deze Caerte stemt enigszins overeen met die van Mol, namelijk hierin dat die van Geel «op pene gehouden syn

in die gulde te comen wanneer die respectieve niet syn tot hun compleet getal, wesende voor die van St Joris ende St Sebastiaen 42, ende voor die van Ste Barbara 50 personen, soo diewyls als sy daertoe aensocht sullen wesen.» Dezelfde Caerte reglementeert de gulden van de gehuchten, behalve die van Castel, die in een punt verschill.

Het oudste genootschap geldt voorzeker de kruisbooggulde van St Joris. Haar ontstaan is ons onbekend, maar zij bloeide zonder twijfel in 1393, als haar gezellen een schietspel te Mechelen, en den 21 April 1463 het Landjuweel van de Kruisboogschutters te Turnhout, bijwoonden. In 1500 loofde zij zelf een schietspel uit, waarop vele gulden, tot van Zout-Lecuw doe, verschenen. In 1502 toogde zij nogmaals naar Mechelen.

Deze gul beleefde in de eerste helft van de XVIIIe eeuw een proces met het Gasthuis over de plaats waar haar doelen stonden. Het archief van het Gasthuis bewaart nog een reeks briefwisseling (1724-1728) over dit geding. Moeder-Overste had het ingespannen tegen de koning, luitenant, hoofdman, deken, alferis en oude cedsluiden van de Kruisboog. Beide procesvoerenden beweerden meester te zijn van de grond, waarop de doelenhuisjes zich verhieven.

De handbooggulde van St. Sebastiaan was niet veel jonger dan het vorig genootschap, geloven wij. Oorspronkelijke oorkonden uit de oprichting ontbreken. In 1425 stelde zij reeds een schietspel in, waaraan de handboogschutters van Lier deelnamen. De 1 Mei 1484 ondertekent Pauwels Meerens, koning van Geel, een akte te Brussel, ten gerieve van St Sebastiaansgulde van Mechelen. De gul nam in 1500 deel aan het intercommunaal schietspel ter plaatse. Twee jaar nadien luisterde zij een feest op te Mechelen.

Allerschoonst uitgedost reden de gezellen, de 28 April 1521, naar het Landjuweel te Herentals met «den wimpel te peerde, 2 vierpan, daerbij 1 moevel, item 70 personen, te voet met bogen en pylen, daerby 1 lamboryn en 2 vierpan met 4 tortsen met den wapen van Ghele, daernae mijn heer van Ghele, syn 18 te peerde in diverse cleederen, item 8 wagen met 3 peerd en 2 wagen met 2 peerd die alle ydel (ledig) waren.» St Sebastiaan moest dan wel in sterk getal geweest zijn. Een gemeenschappelijk terrein «De Doelen» was de plaats van de oefening, waar de handboog naar de schijf schoot en de kruisboog naar de wip. Deze spelen geschieden nog in 1725. De St Sebastiaansgul heeft

haar afschaffing tijdens de Franse Omwenteling overleefd en is in de XIXe eeuw wederom in voege gekomen.

Een Kolveniersgulde met de H^e Barbara tot patrones daagde op in het begin van de XVIe eeuw. Gramaye vermeldt haar als een geprivilegieerd genootschap. In 1539 deed de Confrerie mede aan een schietspel te Antwerpen.

De kronijken van Brabant en Vlaanderen, door Ch. Piot uitgegeven, verhalen dat de Kolveniers van Geel, Zondags na Hoogweerdig in 1560, op het schietspel te Bergen aanwezig waren. Mechelen won er het schoonste inkomen van de steden, Lier van de kleine steden, en Geel van de Vrijheden.

Dit broederschap kreeg in 1605 een nieuw Caerte van de Heer van Geel, Herman Van den Berghe, gelijk aan de twee andere gulden. Wij waren verheugd de breuk teruggevonden te hebben te Brussel. Dit allerkostelijkst zilveren halsjuweel uit de XVIIe eeuw houdt aan een dito ketting drie grote geslagen schilden verbeeldend: de eerste Ste Dimfna met daarnevens langs beider kanten twee overeen gekruiste geweren; de tweede, St Amand en Ste Cornelia; de derde, St Laurentius en St Gerebernus. Een lauwerkrans omringt elk van de drie schilden. Een klein gekroonde papgeaai bengeldt aan de grote plaat van Ste Dimfna.

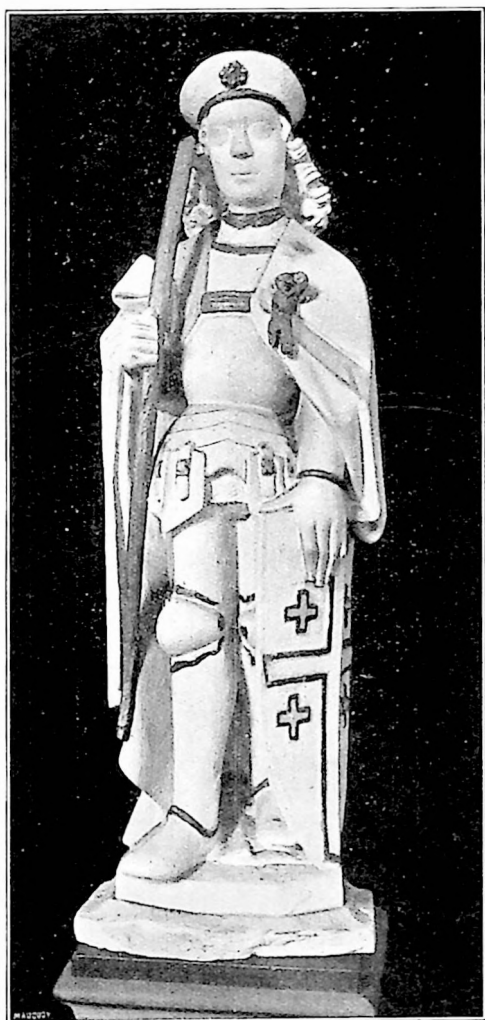
Documentatie ter plaatse. Archief Gasthuis Geel. — Verzameling Museum Jubelpark Brussel. — P.D. KUYL. Gheel vermaerd door den eerdienst der H. Dimphna. Antwerpen, 1863. — G. JANSSENS. Gheel in beeld en schrift. Turnhout, 1910. — CH. PIOT. Chroniques de Brabant et de Flandre. Bruxelles, 1879. — Inventaris Kunstv. Prov. Antwerpen, 1e afl. — J. B. GRAMAYE, Antiquitates ill. Duc. Brab. Lovanii, 1708. — J. LE ROY: Notitia March. SM., bl. 307. — Cataloog Kempisch Congres. Tentoonstelling Geel, 1928 — Dr A. VAN DONINCK. S. Dymphna. Cultus en het gildenleven te Geel; in: Taxandria, 1932. — Kronijken van Gheel, in: Nieuwsblad van Gheel.

GELENDEL - VOORTKAPEL (Westerloo)

In dit gehucht van Westerloo leerde een sterke Kolveniersgulde van St Antonius schietend met de bus. Wanneer of door wie zij tot stand kwam is ons onbekend. Wij vonden in het archief van de gemeente een register dat over haar handeling inlicht: «Reeckeninge ende bewijs ende reliqua, die is doende Nicolaes Goeyvaerts ende Adriaen Geels beyde gesworne vande Cloveniersgulde van Gelendel van

Albasten Beeld van St Joris - XVe eeuw Cl. Prov. Antw.
Kerk Loenhout.

Cl. Prov. Antw.
Gothisch Beeld van S. Sebastiaan
Kerk Eindhout.

den H. Pateroen S. Antonius ende heeft de gulde geteerd tot de weduwe van den secretaris Vermeeren tot Westerloo ende dat op Westel kermisdach wesende de 26 April van den jare anno 1682.» Dit jaar tellen wij 57 personen in het gelag, tot 8 st. 1/2 elk. Zij dronken 3 tonnen bier elke ton tot 6 gl. 10 st.; de speelman ontving 20 st. Dus werd er gedanst. Buiten het bier schonk men ook brandewijn. De leerdagen waren: St Antoniusfeest, Hoogweerdig H. Sacrament, Kermis en Koningschieting. De guldebroeders veranderden van tijd tot tijd van lokaal en vergaderden dan eens te Westerloo, dan eens «in de Heyblom», en bij Gielean Valentijns. De 17 Januari 1712, verteerde de gul aan het gelag van de kost en de drank voor twee dagen de som van 104 gl. 7 st. Drie en vijftig confreers maakten er nog deel van in 1733 en betaalden elk jaarlijks 14 st; rond 1770 was het getal tot acht en zestig geklommen. De diensten en de missen geschieden door een priester in de kapel van Gelendel, opgeluisterd door de koorzangers van Westerloo. De celebrant kreeg 10 st. voor zijn mis.

De guldebroeders schaften zich, in 1715, een nieuw trommel aan ten prijze van 7 gl. 15 st. De tamboer moet zwaar geroffeld hebben, want gedurig treft men in de rekening posten aan voor de herstelling aan het vel van de trom. In 1735 lieten zij een nieuw St Antoniusbeeld houwven door Jan Van Eleweyk voor 12 gl.

Het genootschap, alhoewel afgeschaft tijdens de Franse Omwenteling, hernam in de XIXe eeuw zijn schietingen. Het liet in 1820 een nieuw vaandel maken door J. B. Verbaecken, dat het 100 gl. Brabants courant betaalde.

Gemeentearchief Westerloo, afd. I, Lr G, nr 15. — J. E. JANSEN. Westerloo en de prinselijke familie de Merode. Turnhout, 1937. — Idem. Ordonnantie ende Caert tot Gelendel van de Cloveniersgilde (Westerloo); in: Taxandria, 1933.

GIERLE

Twee gulden, S' Sebastiaan en S' Ambrosius, brengen leven in deze gemeente. De gulde van de Eddele Hand-boghe binnen Gierle, zo de Caerte luidt, wordt vermeld in nog overblijvende schriften van de XVIe eeuw. Zij bezat reeds vóór 1565 een altaar in de parochiekerk. Hare ordonnantiën verdwenen in de loop van de troebele tijden. De gezellen klaagden daarover bij de Hoofdgulde van Leuven. Deze

schonk hun dan, op 22 October 1721, een nieuw reglement, samengesteld uit 26 artikelen. Er groeide jong leven in het genootschap. Wederom paradeerden de confreres in de processieën en schoten de koningsvogel. De koning met de oude breuk omhangen stapte fier vooruit, herinnerend aan een schoon verleden. Inderdaad de kostbare halskraag, welke de huidige opvolgers nog in ere houden, getuigt van vroegere bloei. Hij is behangen met twee grote merkwaardige zilveren platen en vier kleinere in Renaissance stijl, vastgemaakt aan een ineengeschakelde ketting. De eerste, achthoekig, in geslagen verguld zilver, vertoont S' Sebastiaan met aan beider kanten O. L. Vrouw, de patrones van Gierle. Daarboven prijkt het wapenschild van de handboogschutters en van onder zien we twee vogeltjes. Langs achter staat er in gegrift: «Den Breuk, voor, de Gulde in Gierle a° 1643.» Daaraan beïngelt een klein massief zilveren vogeltje met lange slaart. De tweede grote plaat in Louis XV stijl verbeeldt het monogram van Christus. De vier andere schildkera's komen van de koningen Joannes Verachteren, 1644. Jacobus Veremeldonck, 1662, Petrus Jacobs, 1765, Cornelius Josephus Roefs, 1777. De overige zijn van latere datum.

De tweede broederschap, een Biegulde van S' Ambrosius, is minder oud en schijnt van kleiner belang.

Beide gulden bezitten een vernieuwd vaandel, registers en een achtieneuws beeld van hun patroon in de kerk.

Er roerde ook in het dorp een Hondsgulde van jagers en jongemans onder de bescherming van de H. Hubertus.

Documentatie ter plaatse. — K. VAN ROOY. Geschiedkundige aantekeningen over Gierle, vooral in kerkelijk opzicht, in : *Taxandria*, 1913 blz. 146-152. — *Invent. Kunstv. Prov. Antw.*, 3^e afl., blz. 280-291. — J. LE ROY. *Not. March. SRI.*, bl. 421. — J.F. KIECKENS. *Recherches sur Maitre Pierre Van der Heyden dit Pierre de Thimo*. Anvers, 1896. — J. LAUWERLIS. *Studiën over Herentals*. Nr 5. Hoogstraten, 1929, bl. 74. — J. VERHEYEN. *Gierle. Een bijdrage tot de heemkennis*. Turnhout, 1941.

GROBBENDONK

Van deze alleroude gemeente, beroemd om Romeinse vondsten en de hoogadele familiën Wilre, Crayenhem, Schelz en Ursel, troffen wij eerst, in 1613, de S' Sebastiaansgulde aan, vermeld ter gelegenheid eener inhaling van de

bisschop van Antwerpen. Voorzeker is zij ouder. Wanneer in de XVIIIe eeuw het reglement versleten of verbrand was en er nieuw leven ophloeiide, verkreeg het genootschap, de 16 November 1724, van de Leuvense hoofdgulde een nieuwe Caerte. Zijn wip stond op «De Biest», waar alle twee of drie jaar de gezellen de papegaai schoten. Tijdens de Franse Omwenteling opgeschorst en van haar goederen beroofd, herleefde de gul tijdens het Keizerrijk. Zij kreeg zo al niet de eigendom dan toch het vruchtgebruik van het deel der Biest, waar vroeger de wip oprees, daarom «Schuttershof» genaamd.

Een beeld van S' Sebastiaan uit gebakken aarde, door de Antwerpse beeldhouwer A. F. Schobbens in 1770 vervaardigd, prijkte, vóór de oorlog van 1940, in de kerk. Ieder jaar leerden de confreres op de feestdag van de heilige patroon en de twee volgende dagen. Zij lieten dan telkens uit de opbrengst van hun eigendom op de Biest een mis lezen voor de overleden gildebroeders en zusters.

Wij zagen hun oude breuk met tien zilveren uitgebekte koningsschilden, het ambt van de schenker uitbeeldend, genaaid op een geel vloeren band, waarvan een groot gekroond vogeltje en drie moderne medailles hingen. De oudste plaat van Peter Bellens dagteekent van 1768 en de jongste van P. F. Heyndrickx, koning te Gravendonk, van 1834. Een vaandel van de XVIIIe eeuw, trouw met andere voorwerpen, in 1905 in de Tentoonstelling te Brussel tentoongesteld, werd in het schutterslokaal bewaard.

Er bestond ook een Bieggulde aan de H. Ambrosius toegewijd.

Documentatie ter plaatse. — P. J. Goetschalckx. Geschiedenis van Grobbendonk. Hoogstraten, 1897-1901; 3 d. — Inv. Kunstv. Prov. Antw. 5^e afl. 1911, bl. 830-841. — J. LE ROY. Notiti March. SRI.. bl. 211. — Catalogo Kempische Tentoonstelling Brecht, 1925. — J. LAUWERIJS. Studiën over Herentals. I. Hoogstraten, 1929; bl. 77.

(Vervolgt)

De moeilijkheden van de Rentmeester der Domeinen te Turnhout in de jaren 1582 - 1583.

door

J. Van Roey.

Lic. Wijsbegeerte en Letteren.
(Geschiedenis).

Tijdens het XXXIIe Congres van de Oudheidkundige en Geschiedkundige Kringen van België, gehouden te Antwerpen, viel schrijver dezes de eer te beurt een voordracht te mogen houden over «Een proces wegens verstandhouding met de vijand te Antwerpen in 1583-1584». (1) De aanleiding hier toe was het toevallig ontmoeten van dit proces tussen de geweldig grote massa gerechtelijke dossiers die op het Antwerps Stadsarchief worden bewaard. De jaren na de Spaanse Furie zijn voor Antwerpen een zeer bewogen tijd geweest, zowel op politiek, godsdienstig als economisch gebied, en de hoop, tussen de documenten van het proces iets interessants te vinden, kwam dan ook niet bedrogen uit. (2)

Onbekend was het geval echter niet. Mertens en Torfs spreken er over in hun «Geschiedenis van Antwerpen». Ook Kan. Dr. Floris Prims raakt het vluchtig aan in een der delen van zijn «Groote Cultuurstrijd». Beiden gaan echter voort op hetgeen er in de «Annales Antverpienses» van Papebrochius over gezegd wordt, die dan zelf weer Valckenisse citeert. (3) Daar in deze werken de feiten in groter verband worden beschouwd, scheen het wel de moeite waard de documenten van het proces zelf nader onder de loupe te nemen, en dit met des te meer reden, daar Papebrochius, en op hem steunend, Mertens en Torfs, geloven aan de totale onschuld van de beklagde, wat uit de bewijsstukken van de schout, Philips van Schoonhoven in het geheel niet bleek waar te zijn.

Er kwamen inderdaad dingen te voorschijn die de moeite loonden. Zo vinden we in de bewijsstukken van de schout de, jammer genoeg, onvolledig bewaarde correspondentie van de beschuldigde met een zekere Thibault Borekelmans, die in het begin der jaren tachtig aan het Frans hof verbleef, in dienst van J. B. de Taxis, ambassadeur van Philips

II te Parijs. (4) Hieraan wordt echter door de schout bijlange niet zoveel belang gehecht als aan een klein briefje, door de gevangene aan Joachim van Postel gezonden, die te Lier verbleef als concierge op het stadhuis aldaar en als rentmeester der abdij van St Bernards. Lier was op het oogenblik van het schrijven reeds een tijdje terug in Spaanse handen; in het «missyfken» vraagt de beschuldigde om een paspoort, dat dienen moest om zich veilig op spaans gebied te mogen begeven. (5)

Alhoewel er nog andere elementen in het proces te vinden zijn zoals de betrekkingen van de beklaagde met de Abt van Park, (6) bij Leuven, Frans van Vlierden, langs diens broeder, Balthasar van Vlierden om, met het doel tot een vrede door vergelijk te komen, (7) is het belangrijkste voor ons hier hetgeen er in het geding voorkomt in verband met de toestanden te dien tijde in Turnhout. In zijn verdediging komt de beschuldigde trouwens steeds op die toestanden terug, en meerdere malen doet hij het verhaal hoe hij door de gebeurtenissen te Turnhout in zijn huidig moeilijk parket is geraakt. (8)

Op welke manier staat nu de beschuldigde in connectie met de Kempische stad? Zijn naam alleen reeds, Pauwels van Lyere bewijst dat er verband bestaat tussen hem en de stad Turnhout. Immers, hij was een zoon van Augustijn van Lyere, die van 1 October 1555 tot 31 Maart 1580 rentmeester der Domeinen van de heerlijkheid Turnhout was geweest. Zijn broeder Philips, bekleedde hetzelfde ambt van 1 Juli 1581 tot 30 Maart 1583. (9) Persoonlijk, maar dan meer onrechtstreeks was Pauwels bij de toestanden te Turnhout betrokken, en wel als raadsman van Maximiliaan van Cruiningen, voogd van de jonge graaf van Boussu, te dien tijde heer van Turnhout, wiens vader de heerlijkheid in pand had gekregen van Philips II. (10) Beide broeders, Pauwels en Philips van Lyere stonden dus, alles welbeschouwd, in dienst van deze Maximiliaan van Cruiningen. Deze man moet iemand geweest zijn die niet in de smaak viel van de koningsgezinde partij. Hij had namelijk zitting in de opstandige staten van Brabant, en oefende terzelfdertijd de functie uit van kapitein-generaal van de artillerie der rebellen. De reputatie van Philips van Lyere zelf was in de koningsgezinde kringen ook minder goed. (11)

Dat de inkomsten van de domeinen van Turnhout naar iemand als Maximiliaan van Cruiningen gingen beviel de

Spaanse partij helemaal niet. Er zijn dan ook pogingen om Philips van Lyere naar de zijde der koningsgezinden over te halen. Onder de bewijsstukken ten gunste van de beschuldigde zijn er een reeks brieven te vinden, heier gezegd kopijen van brieven, (12) gewisseld tussen Jean-Baptist du Bois, heer van Drogenbosch en gouverneur van Weert, met Claude de Barlaimont, heer van Haultepenne langs de ene kant, en de rentmeester van Turnhout langs de andere kant. Op het einde der reeks volgen dan enige brieven gewisseld tussen Jonker Philips Clockman, schout van Turnhout, (13) en Maximiliaan van Cruiningen. De meeste pogingen om Philips van Lyere op de kant van de vijanden te trekken gingen uit van Simon de Fierlant, rentmeester der Domeinen van Zijne Majesteit te 's Hertogenbosch. In bijna alle getuigenissen ten gunste van Pauwels van Lyere wordt over deze actie, die met bedreigingen gepaard ging, gesproken. (14) Zo wordt hij in de rekening van de Domeinen van Turnhout van 1 Oktober 1582 tot 30 Maart 1583 vermeld als zich uitgevende voor rentmeester van Turnhout, doch ten onrechte. (15) Zo getuigen over zijn brieven en bedreigingen o. m. Maximiliaan van Cruiningen, Jonker Thierry de Was, uit Namen, een verlovde van voorgaande, Mr. Peter Moillaert, advocaat te Mechelen en curateur van het sterfhuus van Maximiliaan van Bourgondië, markies van Vlissingen en Verre, en Philips van Lyere zelf. (16) Enige burgers van Turnhout, de secretaris Walschaerts, Jonker Hendrik van Mechelen (17) getuigen in dezelfde zin. (18) Simon de Fierlant trad niet alleen op, maar liet zijn pogingen door meerdere anderen steunen. (19)

Van deze actie van de rentmeester van 's Hertogenbosch zijn echter geen schriftelijke bewijzen in de processtukken te vinden, wat op zichzelf jammer is, daar Simon de Fierlant in de hele kwestie, volgens de getuigenissen waarvan er hiervoor enkele werden vermeld, de voornaamste tegenspeler van Philips van Lyere moet geweest zijn. Gelukkig is er echter het stuk B van het dossier, dat ons wel nadere inlichtingen geeft over de moeilijkheden van de rentmeester van Turnhout, en het past dan ook deze bron wat nader te onderzoeken. Men zal onmiddellijk merken dat de feiten die er worden in beschreven nauw samenhangen met de bemoeienissen van de Fierlant.

Het eerste stuk is een ordonnantie, uitgaande van Alexander Farnèse en gericht aan Augustijn van Lyere, bevelende

dat aan J. B. du Bois, heer van Drogenbosch, duizend pond, elk van veertig groten Vlaams, moeten worden betaald uit de inkomsten van de heerlijkheid Turnhout, wegens bewezen diensten. Het bevel is gedateerd 14 Juli 1581, maar aan de rentmeester is slechts een Kopij van 24 Juli 1582 afgeleverd geworden. (20) Want uit de derde brief, van Philips van Lyere, gedateerd 6 Juli 1582, (21) antwoordend op een maanbrief van J. B. du Bois, reeds vol bedreigingen aan het adres van de rentmeester, (22) is slechts spraak van deze dreigbrief en een schrijven van Claude de Barlaimont, heer van Haultepenne, die ook op betaling aan du Bois aandrong. De rentmeester, weigert in dit stuk op de maningen van beide heren in te gaan, met het excuus dat hij eerst zijn heer, de graaf de Boussu, moest raadplegen. Daarop werd hem het bevel van 14 Juli 1581 toegestuurd in kopij, samen met een nieuwe brief van du Bois van 24 Juli 1582, (zelfde datum als de kopij), vol dreigementen en schimpscheuten. (23) Op dit stuk volgt weer een brief van Philips van Lyere, waarin hij zich met het argument vordedigt, dat het wel opging een betalingsbevel, uitgaande van 's konings financiën, te richten aan Augustijn van Lyere, die inderdaad rentmeester van Zijner Majesteits Domeinen was geweest binnen Turnhout, maar niet aan hem, die rentmeester was voor de graaf van Boussu. Daarom vraagt hij, vanwege dit klaarblijkelijke misverstand een weinig respijt, vóór du Bois met de uitvoering van zijn dreigementen begint. (24) Hierop volgt dan antwoord van du Bois, waarin hij er in toestemt de heren van 's konings financiën te raadplegen. (25) De volgende brief is eerst van 4 Februari 1583. Hij is geschreven door Philips van Lyere aan de heer de Haultepenne, en handelt over de moeilijkheden die men vroeger al had gehad omtrent het bezit van de heerlijkheid Turnhout, en waarbij men van hogerhand het bezit van de graaf du Boussu had gewaarborgd. (26)

Hiermee is de correspondentie van de rentmeester van Turnhout, voor zover zij in het proces is bewaard, afgelopen. Er blijven echter nog drie brieven over, waarvan twee van Maximiliaan van Cruiningen en een van de schout Philips Clockman. Cruiningen heeft vernomen dat de rentmeesters van 's Hertogenbosch, van Breda, (Jehan Torck) en Lier (De Villegas), zich opwerpen als rentmeesters van Turnhout, en dat zij het wagen te schrijven aan schout en schepenen van deze stad, dat aan niemand anders dan aan

hen mag worden betaald. Sommigen gaan daarop in, en weigeren soms aan de rechtmatige rentmeester te betalen. Daar-
tegen moet drastisch ingegrepen worden. (27) De schout,
in zijn antwoord van 10 Juli 1583, verschuilt zich achter
de graaf van Boussu, dien hij om raad in deze moeilijke
kwestie heeft gevraagd, en die hem heeft laten weten, dat
het best is zich koest te houden, daar men zo het voorzich-
tigste speelt, en men in deze beroerde tijden nooit weet hoe
men best handelt. (28) De recks sluit dan tenslotte met een
epistel, kokend van woede, van de heer van Cruiningen,
waarin deze op zijn recht blijft staan en een uitvoering van
zijn bevelen eist, ook als «son cousin», zonder twijfel de
jonge graaf de Boussu, van zijn rechten op Turnhout af-
ziel, en sluit met een bedreiging tot afzetting van de schout.
(29)

In Mei 1583 werd het kasteel van Turnhout door troe-
pen van de graaf van Marfeldt, in dienst van Philips II, bele-
gerd. De Spanjaarden zochten overal naar Philips van Lyere,
om hem zijn cijnsboeken en andere papieren te ontnem-
men, als het daarbij zou blijven. Hij had zich echter verbor-
gen op het begijnhof te Turnhout, zijn papieren ergens veil-
ig verborgen, en zond zijn dienaar naar Antwerpen om aan
zijn broeder, de beschuldigde Pauwels van Lyere, te vragen
wat hem te doen stond. (30) Hij kreeg de raad zich naar
Antwerpen te begeven, wat hij ook deed. (31) Men zou
dan trachten toch minstens de helft der inkomsten van de
Domänen van Turnhout voor de heer van Cruiningen te be-
waren, en daartoe met de vijanden in onderhandeling tre-
den. Zo immers had ook de Prins van Oranje gehandeld,
waar het Breda betrof. Tevens zou men dan ook de goede-
ren van Augustijn van Lyere, die door de vijand waren
aangeslagen, trachten vrij te kopen. (32)

Pauwels van Lyere, die als onderhandelaar met de Span-
jaarden was aangeduid, schreef daarop het briefje aan Joa-
chim van Postel, waarin hij om een paspoort vroeg. Onge-
lukkig voor hem viel het in de handen van de Antwerpse
overheid, en hij werd aangehouden. Toch moeten de auto-
riteiten te Antwerpen hebben ingezien dat de precare toe-
stand van de familie van Lyere veel schuld had aan de fou-
ten van de beschuldigde. De straf was niet al te zwaar, en
werd trouwens niet totaal uitgevoerd, waar trouwens de
gunstige getuigenissen van zoveel hoge heren uit de Staten

van Brabant ook wel voor iets zullen tussengeweeest zijn. (33)

Bij de inname van Antwerpen door Farnèse nam Pauwels van Lyere zitting in het schepencollege, zoals trouwens ook Balthasar van Vlierden, die ongeveer gelijktijdig met hem gevangen genomen was. Ook te Turrhout hadden de van Lyere's het niet totaal verkorven. Dit moge blijken uit de benoeming van Augustijn van Lyere, de oude rentmeester tot kastelein van het slot. (34)

Nota's

(1). «Vereeniging van de Oudheidkundige en Geschiedkundige Kringen van België. XXXIIe Zitting. Congres van Antwerpen, 27 — 31 Juli 1947. Jaarboeken uitgeven onder de leiding van Et. Sabbe. Secretaris-Generaal. (Antwerpen 1947, bl. 34.)

(2) Stadsarchief Antwerpen, Proceszakje S 941.

(3) F. H. Mertens en K. L. Torfs «Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tijden; uitgegeven door de Roderijkkamer de Olijftak», dl. V, Antwerpen 1849, bl. 191-192; Kan. Dr. F. J. Prims «De groote Cultuurstrijd. Tweede Boek. De Christelijke Republiek 1581-1585», Antwerpen 1943, bl. 261; «Annales Antverpienses ab urbe condita... auctore Daniele Papebrochio S. I.», uitgegeven door F. H. Mertens en E. Buschmann, dl. IV, Antwerpen 1847, pp. 92-93.

(4) De brieven van Borckelmans, gedeeltelijk in cijferschrift, vormen de stukken IV tot VI van het dossier, en lopen af 20 Juli 1581 tot 26 November van hetzelfde jaar. Zij handelen in hoofdzaak over de bedrijvigheid van de Hertog van Alençon, in verband met de opstandige beweging in de Nederlanden.

(5) Stuk VIII, «Missyfken» van 9 Augustus 1583.

(6) Stuk XII, Minuut in het Latijn, 31 Maart 1583.

(7) Stuk XI, Ondervraging van de beschuldigde, 30 Augustus 1583 fo. 1 vo. Frans van Vlierden voelde niets voor de rebellen, cf. Em. Valckens O. Praem. «De Zuid-Nederlandsche Norbertijnerabdijen en de opstand tegen Spanje. Maart 1576-1585», Antwerpen — Brussel — Leuven, 1929. Balthasar van Vlierden was oud-schepen van Antwerpen, en zetelde opnieuw in het magistraat der stad na de inname door Alexander Farnèse.

(8) Stukken A. Antwoord en conclusie van de beklagde op de aanklacht van de schout, en D, dupliek van de beschuldigde. Cf. de verklaringen van de getuigen ten gunste.

(9) J. E. Jansen O. Praem. «Turnhout in het verleden en het heden». Turnhout, 1904, 3 dln. Dl. II, bl. 167, lijst van rentmeesters der heerlijkheid Turnhout.

(10) Stuk E, kopij van akte van borgtocht voor Philips van Lyere, gepasseerd voor de Raad van Brabant op 19 Juni 1581; J. E. Jansen, op. cit. I, bl. 81, (verpanding van Turnhout aan graaf Maximiliaan van Boussu), dl. III, bl. 28-29, (leenverheffing voor graaf Peter van Boussu, 9 Mei 1580); dl. II, bl. 167, (Commissie-brief voor Philips van Lyere als rentmeester getekend door Maximiliaan van Cruiningen).

(11) Stuk D, dupliek van de beschuldigde, fo. 10 vo; stuk H, getuigenissen ten gunste, fo. 9 vo; stuk E, fo. 1 ro.; stuk B fo. 3 ro. (Brief van J. B. du Bois aan Philips van Lyere, 24 Juli 1582).

(12) Stuk B.

(13) J. E. Jansen O. Praem. op. cit. dl. II, bl. 164, lijst der schouten van Turnhout.

(14) Over Simon de Fierlant, zie J. E. Jansen, op. cit. dl. II, bl. 107; Dezelfde «Een adelijk Noordbrabantsch - Turnhoutsch geslacht: Familie de Fierlant» in «Taxandria. Gedenkschriften van den Koninklijke Geschied- en Oudheidkundigen Kring van de Antwerpsche Kempen», Nieuwe reeks, XII, (1944-1946), bl. 9.

(15) J. E. Jansen «Turnhout...», dl. II, bl. 107, noot 1.

(16) Stuk H, fo. 10 ro., 12 ro., 14 vo., 19 ro: Ook Mr: Jan van Waelhem, ingezetene van de stad Brussel, getuigt dat hij een brief van de Fierlant onder ogen heeft gehad: stuk J, fo. 2 vo.

(17) Deze was schout van Turnhout voor en na Philips Clockman. Zie verwijzing van noot 14.

(18) Stuk K.

(19) Stukken A en K. Zie ook stuk B, fo. 6 ro. Brief van Maximiliaan van Cruiningen aan Philips Clockman, 22 Juni 1583: er zijn brieven gestuurd geworden aan de rentmeester van Turnhout door Jehan Torck, rentmeester te Breda, Simon de Fierlant rentmeester te 's Hertogenbosch, en J. de Villegas, rentmeester te Lier, die zich allen voor rentmeesters van Turnhout uitgeven.

(20) Stuk B, fo. 2 ro.

(21) Stuk B, fo. 2 vo. -3 ro.

(22) Stuk B, fo. 2 ro. -2 2 vo. 8 Juni 1582.

(23) Stuk B, fo. 3 ro. -3 vo. De brief van de heer de Haultepenne, fo. 5 ro. 28 Juni 1582.

(24) Stuk B, fo. 3 vo. -4 vo. 28 Juli 1582.

- (25) Stuk B. fo. 4 vo. 28 Augustus 1582.
(26) Stuk B. fo. 5 ro.-6 ro. Venkeerdelijk 1582 gedateerd; moet 1583 zijn.
(27) Stuk B. fo. 6 ro.-6 vo. 22 Juni 1583
(28) Stuk B. fo. 6 vo.-7 ro.
(29) Stuk B. fo. 7 ro.-7 vo.
(30) Stuk K. fo. 5 ro., 6 ro., 13 ro. en vo.; verklaringen van Johanna van Berchem, echtgenote van Jonker Hendrik van Mechelen. Hans Ryssens, hovenier en Mayken 's Papen, begijn.
(31) Stuk K. fo. 6 ro., getuigenis van Hans Ryssens.
(32) Stuk K. fo. 1 ro.-3 vo. Getuigenis van Johan Walschaerts, secretaris van Turnhout. Zie ook stuk H.
(33) Hij zou worden geschavotteerd, geseseld en daarna vier jaar gevangen blijven. Men stelde zich met schavottering tussen geselroeden tevreden. Stadsarchief Antwerpen, vierschaar 912. Vierschaarboek 1582 — 1596, fo. 35 vo. «Annales Antverpienses... auctore Daniele Papebrochio S. I.» dl. IV, p. 93. Stuk H.
(34) J. E. Jansen, «Turnhout...», dl. II, bl. 173:

Bijlagen.

Betalingsbevel voor duizend pond. elk van veertig groten Vlaams, door de rentmeester van Z.M. Domeinen te Turnhout, Augustijn van Lyere, uit te betalen aan Jehan-Baptiste du Bois, heer van drogenbosch, voor bewezen diensten. (14 Juli 1581).

Copie d'une ordonnance, mise dessoubz une requeste présentée à Messeigneurs les chiefs, trésorier-général et commis des finances et domaines du Roy, nostre Sire, par Jehan-Baptiste du Bois, seigneur de Droogenbosch.

Recepteur du demaine de Sa Majesté à Turnhout, Augustin van Lyere, nous vous ordonnons de bailler, délivrer comptant des deniers procédans de vostre dicte receple, à Jehan-Baptiste du Bois, seigneur de Droogenbosch, gouverneur de Weerdt, la somme de mil livres du gros, de quarante gros monnoye de Flandres la livre, que par l'advis des chiefs, trésorier-général et commis des domaine et finances de Sa Majesté luy avons ordonné et accordé une fois, sur, entangmoins et à bon compte d'une pension de semblables mille livres que Sa Majesté luy a donné et accordé par chacun an, en considération de ses bons et longz services. apparant plus amplement par copie des lettres closes de Sa Majesté du xxviii d'aougst 1576, escriptes à ceulx du Conseil d'Estat, pour lors commis au gouver-

nement de ses Pays-Bas. Et par vous rapportant avec cestes, quittance dudit du Bois, sera passée et aliouée en la despence de voz comptes et rabattue des deniers de vostre dicté recepte par ceulx de la Chambre de Comptes du Roy en Brabant, résidens présentement à Namur, auxquelz mandons ainsy le faire sans difficulté. Faict à Mons en Haynault le xiiiie jour de juillet, xve quatre-vingtz et ung. Sougsigné: Alexandre. Et plus bas: M. Boguevale, Go. Sterk, d'Overloope, B. Chareton.

Collationné à l'originèle ordonnance, signée comme dessus, est trouvée concorder de mot à mot à icelle, ce que je soubssigné greffier de la ville de Breda atteste. tesmoing mon signe manuel icy mis, le xxiiii de juillet 1582.

Buycx.

(Stadsarchief Antwerpen, Proceszakje S. 941, Stuk B, fo. 2 ro.)

J. B. du Bois, heer van Drogenbosch aan Philips van Lyere. Aansporing om de hem beloofde 1000 pond uit te betalen. Indien hij weigert zal de Bois tegenmaatregelen treffen. (8 Juni 1582).

Monsieur recepveur,

Je croy que vous estes suffisamment adverty comme Messieurs des finances m'ont donné une ordonnance de mille florins sur vostre recepte. Lesquelz vous prie me vouloir faire délivrer, de quoy m'obligerez à vous servir en voz aultres occasions qu'il vous plaira m'employer. En laquelle toutesfois si voudriez mectre quelque refus, je serois contrainct pour le malheur du tamps d'apprehendre à mon grand regret les censiers et moniers qui sont du resort de vostre recepte, à leur grand dommaige et intérêt. Dont n'ay voulu faictir de vous advertir en temps, afin que donnez ordre que la volonté de Sa Majesté soit exécutée en mon endroict. Qui sera la fin, priant au Créateur, Monsieur le recepveur, vous avoir en Sa Sainte garde. D'Eyndhoven, le viiie de juing.

Vostre affectionné amis, pour vous servir

J. B du Bois..

(Stadsarchief Antwerpen, Proceszakje S. 941, Stuk B, fo. 2 ro.-2 vo.)

Antwoord van Philips van Lyere aan J. B. du Bois. Zijn excuses waarom hij niet aan dezes verzoek kan voldoen. (6 Juli 1582).

Monsieur,

J'ay receu vostre lettre avec une de monsieur de Haultepenne, tendans tous deux au furnissement de mille florins, lesquelz ceux des finances de Sa Majesté vous auroient assignez sur la recepte de Turn-

hout, pour en estre payé par Augustin van Lyere, jadis recepveur audiet Turnhout. Et comme pour les raisons que j'ay escript à mondict seigneur de Haultepenne par aultre lettre, dont la copie va cy-joincte. je vous prie de mauvaise ne prendre part que je ne vous puis accommoder en vostre demande, vous assurant que, si la chose consistoit en mon pouvoir, ne vouldrois tarder un quart d'heure pour accomplir vostre volonté sy avant que possible seroit.

Les minaces dressez par vosdictes lettres aux moniers et censiers de ceste seigneurie ne sont (soubz correction) aucunement fondez, veu qu'iceulx fermiers. (comme moy) ne sont que ministres. Ne pouvons rien en tel affaire (comme vous requierrez) sans ordonnance de nostre seigneur et maistre. qui est Monseigneur le conte de Boussu, comme seigneur de Turnhout. et le visconte de Gand. marquis de Rubaix comme tuteur d'icelluy conte. ausquelz. au regard mesmes de l'honnesteté et courtoisie mutuele queles gentilhommes et tous seigneurs de qualité doibvent l'un à l'autre. ne vouldriez faire (comme je me persuade) aucun tort, fust-ce en leur biens ou ministres. Néanmoins le conseiller de Sa Seigneurie m'a escript les aller trouver en personne, pour leur en communiquer ceste affaire, vous assurant que ne feray faulte me reigler selon leur bon plaisir et commandement. comme j'espère qu'aussy ferez de vostre part.

A tant, monsieur du Bois, je prie Dieu vous avoir en Sa Sainte protection. De Turnhout, ce vi^e de juillet xve lxxxii.

Vostre bon amis et serviteur, le recepveur de
Turnhout.

Ph. van Lyere.

(Stadsarchief Antwerpen, Proceszakje S. 941, Stuk B. fo. 2 vo-3 ro.)

Maximiliaan van Cruiningen aan Philips Clockman, schout van Turnhout. De rentmeesters van Zijne Majesteit te s' Hertogenbosch, Breda en Lier bemoeien zich ten onrechte met specifiek Turnhoutse aangelegenheden. Maatregelen daartegen te treffen. (22 Juni 1583).

Eersaeme goede vriendt.

Aizoo Philips van Lyere, rentmeester vuer onse heerlyckheyt van Turnhout nu onlanx ons gelhoont heeft diversche missiven aen hem gesunden respectie by eenen Jehan Torck, rentmeester tot Breda. Symon Fierlans, rentmeester tot s' Hertogenbossche ende bij J. de Villegas tot Lyere, dye hun alzaemen. ende nyttegenstaende de diversiteyt van den jurisdictien ende resorte pretenselyck baptiseren ende draegen rentmeesteren van onser voerscreven heerlyckheyt

hebbende oyck deselve (zoo ons is verthoont) gesonden aen U ende den schepenen aldair zekere missiven ende billietten, inhoudende een pretens verboth van dat onse pachteren aen nyemanden en soudén doen eenige betaelingé dan aen hun, preltense rentmeesterén, oft hunne commisen; al 't selve (soo genoeg wordt verstaen) vuyt hunne eygen autoriteyt ende particulieren prouffyte, midtsgaders tot onser misachtinge ende grooten achterdeele: Soo eest dat wij t' selve vuergerneert ende principalyck dat wij verstaen hebben de feytelycke weygeringe ende oppositie van de betaelingé dye de voerscreven pachters zyn doende aen onsen voerscreven rentmeestere oft zyne gecommiteerden, onder t' dexele oft couleur van de voerscreven missiven ende billietten van verbode. Wy U ontbieden ende by desen wel expresselycken bevelen ende ordonneren dat ghy, desen gesien, denselven vuerhoudt onsen voerscreven pachteren in presentie van schepenen aldair, hun verbiedende ende interdicerende van onsen wegen aen nyemanden halder oft myte te betaelen ter zacke van hunne pachtinge, dan aen onsen voerscreven rentmeester oft dye hy zal hebben gecommiteert, al op pene van by faulte van dyen anderwerff te moeten betaelen ende oyck by ons alzulcken correctie gedaen te worden. soo wy nae gelegentheyte der zaken zullen bevinden te behoiren. Willende voirts ende U wel scherplyck bevelende te doen prompte executie over den ghenen, dyé in t' gene alreeds mach gevallen oft verschenen zyn zullen onsen voerscreven rentmeester oft zynen gecommiteerde doen eenich refuz oft weygeringe, ende des in gheenén gebreke en zyt. Eersaeme goede vriendt, onse Heere Godt sy met U ende ons allen. Vuyt Antwerpen, den xxii^{en} Junii, anno xvc lxxxiii.

U seer goede vriendt,

Maximilien de Cruininghen.

(Stadsarchief Antwerpen, Proceszakje S. 941, Stuk B, fo. ro.-6 vo.)

Pater Flerackers

door

Jos Van Laer s.j.

«Scheiden doet wec» zingt het liedje. De droeve waarheid van dat zeer menselijk woord zal wel altijd even nieuw ondervonden moeten worden waar een vriend verdween achter de deur van de eeuwigheid. Er zijn echter mensen die de wonderlijke gave bezaten alleins vriend te wezen. Hun sterven is een pijn, een treurigheid die zovelen aandoet dat men bijna van een volksdroefheid kan spreken. Zo staat het met Pater Flerackers zaliger. Gedurende zijn leven was hij zeer weinig 'n man waar de officiële tamtam rond rumoerde, hij kon dat missen. Ook na zijn dood heeft hij het niet nodig. Omdat hij iets bezat wat geen officieel gedoen vermag te leveren: vriendschap, warm uit het hart, van velen, die de ogen tintelen doet van vreugde omdat hij er is. Heel Vlaanderen door kende men hem aldus. Maar in Vlaanderen was het Turnhout dat hem «de zijne» noemde naar oorsprong en geest. Als Turnhoutenaar behoorde hij verder tot heel de Kempen. Dát was de streck met de uren verre hei, met de donkere diepte der dennebossen waar Reineke Vos op z'n Kempisch in kan huizen, met het grote poëem er boven van de wolken die reizen en gaan.

Die lachende vriendschap heeft Pater Flerackers ontegensprekelijk verworven door zijn schrijven, door zijn vertellingen en gedichten. Waar men echter over hem als schrijver wil spreken, bekruipt u een gevoel van spijtige ontoereikendheid. Niet omdat het moeilijk is hem aldus te karakteriseren, o nee. Maar wel omdat men, als men hem van naderbij gekend heeft, onmogelijk de schrijver kan scheiden van de mens. Van Flerackers als schrijver is immers bijna alles — en dat is ontzaglijk veel ! — gezegd met de simpele woorden: «hij kon vertellen zo dat ge er uw pijp van liet uitgaan, en dat ge een traan moest wegwissen van... ja, van leute zeer zeker, maar evengoed van echte ontroering. Maar dát van het vertellen, dat van de lach en de traan, dat was hij zelf in levende lijve met de geestige tinteling van zijn ogen, met het gultige spel van de vele rimpeltjes over zijn gezicht en het koddige gewirwar er overheen van enkele «tics nerveux» aan mond en wimpers. Niemand zal dát echter nog doen herleven in ons midden, noch

met photo, noch met penseel noch met het woord. Zijn levende persoonlijkheid, de vinnige humor van zijn woord zo vol grappige vriendschap dat juist hij die er door in het ootje genomen werd er het hartelijkst om moest lachen, de kameraadschap die hem in de omgang met zijns gelijken tot «de Fleeer» maakte en bij zijn leerlingen tot «Nonkel Miel», dat alles is vlees en bloed, was uitsluitend het werk van de grote Kunstenaar zelf, de Heer van leven en dood. Toen die Heer zijn dienaar riep, bleven wij achter met het machteloze van onze herinnering. Dit is dan de pijn die men onvermijdelijk voelt als men over hem spreken wil : dat Pater Fleeerackers voor ons op aarde nooit meer een nieuw ontmoeten zal worden met hem zelf. Ons blijft nog slechts zijn werk, zijn geest in vers en proza. Pas als we dat wetens en willens gaan beseffen dat dit toch precies het beste, het eigenste van hem zelf betekent, de gave van zijn geest aan zijn volk, kunnen we aanvaarden dat «de Fleeer» nog slechts herinnering is hier beneden en dat Pater Fleeerackers voortaan alleen maar zal zijn de boekenreeks die zijn naam draagt.

Als we ons dan keren naar die boeken, kunnen we er toe besluiten zijn persoonlijkheid als naam van die reeks uit te tekenen.

Hoe wil men dat doen zonder meteen te spreken van zijn humor. Niets is echter veelzijdiger dan de betekenis van dit woord. Van alles gaat er onder schuil, het droge van de moderne Engelsman evengoed als het luidlachse van de Middeleeuwer. Humor kan, om maar even een greep te doen uit de volle mand der mogelijke adjectieven, luimig zijn of boertig of schalks of grappig of guitig. Pater Fleeerackers' geestigheid zal echter wel het best genoemd worden die van de luimige schalkaard. Ze kon even verrassend te voorschijn springen in een onverwacht woordje of zinnetje van een verhaal als voortdurend aanwezig blijven in één doorgevoerde situatie gelijk in zijn «Jantje Klaas», of in een comisch geschapen type als zijn «Proke Plebs». Dit laatste, de schepping van types die met naam en gebaar zich zelf vereeuwigen tot standbeelden van de lach blijft een der hoofdverdiensten van zijn humoristisch talent. Een Proke Plebs, eer: Tante Lie, een Nonkel Pastoor, een Binkske zullen allicht even lang blijven leven als men Vlaams zal blijven verstaan. De gave nu van de gezonde lach mag men gerust een weldaad noemen voor heel het volk. Bij Fleeer-

P. E. FLEERACKERS S. J.

ackers moet ze inderdaad in dien zin volks geheten worden omdat iedereen, hoog en laag, er zijn «meug» in vond, een diepgeleerde hogeschoolprofessor al evengoed als een leerling uit de vierde latijnse of een bediende van de tram. Ze was bij hem menselijk zonder beperking, nooit overladen met charge zelfs niet op plaatsen waar men willens nillens ging meebulderen met «de krinkelende kronkelende lach» zoals in zijn onvergelijkelijk ezelsbruggetje, ze was — en dat is een zeer zeldzame verdienste — in plaats van boertig steeds alleen maar geestig en altijd vol goedhartigheid. In gezelschap is er niets zo gevaarlijk als grappen verkopen, men treft maar al te gemakkelijk, hoe ongewild dan ook, iemand op zijn pijnlijke plek. Maar het ruime gezelschap van Pater Fleerackers' lezerskring zal moeten toegeven dat nooit iemand zich geraakt voelde en waar er wel iemand gevisceerd was daar beleefde die waarschijnlijk nog het meest genoeg aan het rake schot. In een opdracht van Kijkkast vond ik dit 'ns geschreven door iemand die het boek als geschenk zond aan een vriend: «Hier iets enigs voor u. Om u een pint gezond bloed te lachen...» Een echt Vlaamse opdracht en zo tiptop waar !

Door die liefde voor de lach stond Fleerackers in het hartje zelf van ons volkskarakter. Tijn en Reineke blijven immers zo eeuwig Vlaams. Het is dan ook geen toeval dat juist de luimigste van zijn verzen aan die twee gewijd zijn. Stond hij zelf niet in hun teken en onder het gesternte van hun roeping ?...

Daarom ook, door die lachvaardigheid, meer dan door de atmosfeer van zijn verhalen, meer zelfs dan door de taal die op karakteristieke plaatsen altijd weer zo kempisch kan aandoen, is hij een echte zoon gebleven voor zijn stad van herkomst. Ik geloof niet dat het gelogen is als men beweert zoals ik het wel 'ns hoorde, dat het Turnhoutse karakter een zwak heeft voor wat ze heet de «zwans». Ten slotte echter en tot puur zilver van speelse geestigheid omgesmolten, vindt die volkstrekk zich terug in de man die als eerste werk van zijn geest een «Reineke Vos in de Kempen» aandurfde en daarna over «Kijkkast» en «Proke Plebs» heen een hele kermis van lachende boeken uit zijn kempische mars te voorschijn toverde.

Om zijn humor naar groei en gehalte te karakteriseren mag men echter niet verwaarlozen naast de Vlaamse en Kempische inslag van het eigen volkskarakter te verwijzen

naar de Ierse invloed die hij door vier jaar lang oponthoud in dat land, gedurende zijn theologische studies, onderging. Niet alleen het aantal zijner verhalen die hun stof ontleen aan het groene Erin getuigt daarvoor, vooral in de aanvang, of het feit dat sommige van zijn geestigheden daar met haar en pluimen vandaan komen naar eigen mondelinge getuigenis, maar veel dieper nog de voorliefde van zijn smaak voor de vlugge, directe, flitsende «zet», die tot wezenlijk kenmerk van zijn talent werd. De geest der «Patjes» en die van de goedlachse Vlaming of de «zwanzende» Kempenaar passen bij mekaar als een punt bij een potlood.

Naast de humor moet men in Pater Fleerackers' geestelijke persoonlijkheid beslist de nadruk leggen op het dichterschap. Meer dan al het andere wellicht was hij immers dat: een dichter bij Gods genade, wat zeggen wil; iemand die altijd weer ontroerd wordt door de poezie der dingen. Ze ademde op hem toe, die poezie, haar kleur en geur door-drong hem en dan zong die innerlijke bezoeking zich uit tot woord.

Zeer zeker vormen de gedichten niet het hoofdbestand-deel van zijn letterkundig werk. De vertellingen zullen dat blijven doen. Maar onder zijn gedichten zijn er die zo simpel van toon en zo geestig van zet de ontroering om de kleine dingetjes van het leven om hem heen vertolken, dat ze zoals zijn «Zusterke Begijn» tot het onsterfelijke kleingoed van onze letterkunde gaan behoren. Daarenboven is het echter ook ontegensprekelijk waar dat zijn zuiver poëtische ontroering hem in zielscontact bracht met de «ruimte», die levenslang zijn meest geliefde atmosfeer uitmaakte. Stoffelijk gesproken was dat de Kempische hei, vlakke van eenzame, purpere bloei, met het geweldig gebaar er boven van de ondergaande zon of van nieuw geboren morgenden. Geestelijk gesproken werd dat een verte-verlangen van epiek en romantiek, die zijn schoonheidsontroering blijft beloven. Wie met meer dan gewone aandacht heel zijn schrijverswerk doorleest, zal getroffen worden door het feit dat Pater Fleerackers zelf als het ware voor die wenkende verte is teruggedeinsd als voor een lokroep naar avontuur, dat hij naar schatting van eigen krachten toch niet aandurfde. Sommige aanheffen van gedichten zoals die over Tijn, sommige visies van zijn prozastukken zoals in «Majesteit» waar zinnetje op zinnetje als met Roelandslagen van epiek zijn verhaal doorkerven, wijzen er op dat hij daar precies, in dat

epische romantische, zijn eigen diepste voorliefde maar ook meteen zijn grenzen kende. Alle oud-studenten: intussen, die hem in levende lijve voor zich zagen gedurende de uren van zijn letterkundige lessen op rhetorica, zullen zich blijven herinneren hoe de ontroering om het grootse in een of andere, door hem zelf voorgelezen « brok » poezie al de plooijs van zijn gezicht tot een wirwar van beweeglijkheid kon omscheppen waar ten slotte de traan van ontroerde begeestering toch niet ongezien in kon wegglijpen. En was het wellicht niet om diens ongeëvenaarde ineenstrengeling van epiek en dramatische romantiek dat hij boven alles uit met een Shakespeare kon dwepen en keer op keer in het verdere verloop van zijn leven er toe kwam zich te wagen aan een, trouwens prachtig gelukte, vertaling van sommige van diens toneelstukken.

Hoe het ook zij, dat romantische en epische, en ruimer gesproken heel het wezenlijk dichterlijke van zijn aanleg tekent ook zijn prozawerk met een ondertoon die, «en sordide» altijd aanwezig, soms, en dan wel 'ns verrassend heftig, zijn beste vertellingen doorzindert.

Naast het humoristische en het dichterlijke moet in Pater Flerackers' persoonlijkheid gewezen worden op zijn klassiek gevormde geest. Hij was zelf voortgekomen uit een generatie die de humaniorastudies nog als een onbetwistbaar hoogste vormingswaarde aanvaardde. Als rhetoricaleraar trad hij, op zijn beurt vormend, in het spoor dier traditie. Meer dan wat anders ook heeft die klassieke denkwijze hem in zijn meest typerende kenmerk, in zijn humor, behoeft voor alle excessen. Hij kende maat en evenwicht. Hij had zin voor het schone als voor een homogene «af-heid». Bovendien had hij een voorliefde voor het beschaafde, voor dat dus wat vorm én inhoud heeft. Waar hij vertelt is hij zozeer van nature een verteller dat het lijkt dat hij het doet louter maar om het plezier van te verhalen. Die natuur sleepte hem echter nooit mee, hij beheerste haar. In werkelijkheid wordt zijn vertelkunst bijna altijd een getuigenis voor een inhoud, voor een waarheid of een waarde, heel vaak zelfs een didaktiek — zoals in *Proke Plebs* — die zich zelf overtreft en tot loutere kunst wordt. Daar sloot hij, zonder het daarom zelf te weten, ook weer zo wonderlijk aan bij een traditioneel kenmerk van ons Vlaams letterkundig verleden, dat verhaal en lering door mekaar doet lopen, zoals b. v. bij een van Maerlant.

Die zin voor beschaving en inhoud stelde hem intussen voor een probleem dat niet zonder zwaarigheid werd opgelost. Een verteller zoals hij, die jarenlang maand voor maand in hetzelfde tijdschrift zijn lezers op gegeerde kost moest vergasten, had «stof» te zoeken. Ons Vlaamsche leven bood echter geen ruime keuze omdat het, in zover het echt Vlaams was gebleven, zich beperkte tot het lagere volk en de kleine burgerij. Zelf zei hij eens: «Men komt zonder het te willen, als men naar inhoud zoekt, bij ons altijd weer terecht in pastorie en sacristie.» Maar dan heeft zijn talent het toch maar klaar gespeeld om zijn massa verhalen alles behalve wijwaterachtig te maken en de pastoors en kosters van zijn boeken alles behalve hoers en vervelend. Het volkse wordt, waar hij er van verhaalt, zonder de minste gewildheid, zonder het minste zelfverraad ook, geadeld tot een «standing», waar geest en godsdienst zich vrijelijk bewegen als een gezond lichaam in een makkelijk costume.

Ten slotte moet er de nadruk op gelegd worden dat Pater Fleerackers, hoezeer van nature uit kunstenaar en dus door drang zijns harten zelf tot schrijven geleid, altijd de pen heeft gehanteerd als een priester. Hij schreef, en daar was hij zich totaal van bewust, om te stichten en om goed te doen, «en déplaise à qui veut». Laten we daar de dwepers met schoonheid om schoonheid gerust hun aesthetisch neusje voor ophalen. Het volk lacht om dergelijke opgehaalde neusjes en herkent met veel feillozer instinct de schoonheid waar ze die onbewimpeld ontmoet. In de Kijkkast, in Proke Plebs en in de andere Fleerackers' boeken heeft het inderdaad die schoonheid gekregen, met een lach er bij, met veel wijze goedheid op de koop toe, en met bovendien een zeer katholiek kruisje van zegening op alles...

En daar, daar zal het zijn priester schrijver voor blijven huldigen. Want ons volk is er een dat van mensen houdt die zijn wat ze moeten zijn. «Zijt ge priester, wees het dan volop en op de eerste plaats» eist het. «Goddank» zegt het, «als ge ons bovendien kunt doen lachen dat we daveren en kunt doen sidderen van ontroering zo dat er een traan van uit ons oog rollt. Want dan zullen we naar u toekomen om het beste van ons zelf in u te ontdekken en rond u staan geschaard als rond een vriend en naar u kijken met bewondering en dank omdat ge zozeer een van de onzen bent... en blijft.»

De Minderbroeders in de Kempen vóór 1797

door

Petrus Bapt. de Meyer O.F.M.

VOORWOORD

DE MINDERBROEDERS VOOR 1471

De Minderbroeders hadden te Mechelen reeds in 1231 een klooster en een te Antwerpen in 1446.

Tot hun «kloosterdomein» behoorde de Kempen, want ze lag binnen hun «termini» en behelsde de dorpen waar de Paters dienst verrichtten. Hebben de Minderbroeders van deze twee kloosters toen reeds Turnhout en Herentals bezocht? Tot hiertoe vond ik geen oorkonden om dit te kunnen bevestigen.

Een kloosterreform verwekte onder de Broeders een nieuwe en vurige geest, die hen aanzette tot de «strengere observantie» of onderhouding van de primitieve Regel. In het Brabantse was het vooral Jan Brugman van Kempen die deze reform krachtig doorzette vanaf 1439. Hem steunden niet alleen de burgerlijke overheden, zoals de hertogen van Brabant, maar ook de gewone leken. Deze traden vurig op, en verlangden echte Godsmannen.

Hertogin Isabella van Portugal, echtgenote van Philips de Goede (1430-1471), en de hertog zelf waren steeds te vinden om de reform door te drijven bij de Minderbroeders. De gelovigen waardeerden en vereerden de Broeders die zich naar de «strengere observantie» schikten. Ze vroegen hen om «stalie» te houden in hun midden, om hen te stichten door voorbeeld en door vlammend woord.

Een tekort aan pastorele zorg van wege de seculiere geestelijkheid deed zich overal zo wat gevoelen, na de rampzalige tijden van de godsdienstoorlog, en bij dit tekort hebben de leken op de Broeders gedacht.

I. — STICHTING DER OBSERVANTEN TE HERENTALS (1471)

In 1471 deden enige godvruchtige personen van Herentals beroep op hertogin Isabella van Portugal en op de Provinciale Vicarius van de Observanten, P. Hendrik van Erp (Herpius), om in hun stad een klooster van Minderbroeders te laten oprichten.

Om hun goede wil te betuigen, boden ze alvast een stuk grond en een «oude saele» aan, dicht bij de Noordervesten en het Molenwater. Dit nieuws verblijdde het volk en de schepenen van Herentals. De weldoeners van het te stichten klooster vroegen handtekens en de goedkeuring van de kloosterinrichtingen van de stad zelf. Daarom onderhoorde men o. a. zeven priesters, vier schepenen, twee gezworenen van de stad en vier gezworenen van de ambachten, vier oud-schepenen of oud-gezworenen, verder de overste der Zusters Norbertinessen van het Besloten Hof, de overste van het Gasthuis met haar onderhorigen, ook de vier meesteressen van het Begijnhof, waarnaast het Convent der Observanten zou gebouwd worden. Veel andere personen, zo mannen als vrouwen gaven hun toestemming. Allen verklaarden eensgezind «vurig uitgezien te hebben naar de komst van de Minderbroeders (dus moesten de Herentalse-naars ze reeds kennen). Volgaarne zullen ze tot het onderhoud van de Paters bijdragen.

Ook in de aanzienlijkste gemeenter van de omtrek wonen de betrokken stichters inlichtingen in. Te Geel werden vier schepenen onderhoord samen met een menigte ingezetenen.

De kapittelheren van Herentals hadden reeds 't een en 't ander gehoord: ze gingen nog niet akkoord met die nieuwe stichting. De inlichtingen werden ingewonnen door P. Hendrik van Rijssel, Commissaris van de Provinciaal-vicarius der Observanten der Provincie Keulen, en de uitslag ervan was vastgelegd in een akte van 15 November 1471, opge maakt door Walter van Eel, priester van het bisdom Luik en openbaar notaris bij Keizerlijke vergunning. Als getuige trad o. a. op Jan de Proost, priester en rector van het altaar van de H. Katharina in het Begijnhof te Herentals. Dit alles scheen niet voldoende.

Te Turnhout werd de Schepenraad bijeen geroepen om te beslissen over de al of niet noodzakelijkheid van een vesti-

ging der Minderbroeders te Herentals en in de Kempen. Op 21 November 1471 schreven zij aan Pater Provinciaal-Vicarius een brief, die getuigt van de godsvrucht van die tijd. (1)

Aan de Paus en de hertog van Boergondië werd de nodige toelating gevraagd. Karel de Stoute liet, op 13 Maart 1472, een nieuw onderzoek instellen door ridder Lodewijk van Kestergate raadsheer en kamerling van de vorst en amman van Brussel, en door Natalis Robillart, kanunnik te Oorschot. Beide heren bevestigden de uitslag van de vorige inlichtingen en verklaarden dat het volk van Herentals zich uitermate verblijdde over de komst van de Observanten in hun stad. Dit gaf de doorslag. Hertog Karel keurde de stichting goed, die ook rond die tijd door Paus Sixtus V werd bevestigd.

DE BOUW. —

De Minderbroeders kwamen zich voor goed te Herentals vestigen in Mei 1572 en « deden haer eerste messe en sermooen in de oude huysen en begosten eerst in Mey te timmeren eene kercke van eene oude sacle die hen werdt gegeven ». (2)

Het jaar tevoren hadden ze bij aankoop een zeer geschikt terrein verkregen. Deze aankoop was officieel bekrachtigd door Walter van Eel en Jan de Proost door een akte van 27 November 1471, en met hun zegels bevestigd. Hiermee droegen zij de grond met aanhorigheden op aan de moeder van de hertog en drukten het verlangen uit dat «het aan de hertogin mocht behagen op die plaats het klooster te stichten».

Zodra de Observanten de bouw begonnen en kerk en klooster «bimmerden», kwam er verzet vanwege het Kapittel: het voorwendsel was dat de heren nog geen akkoord hadden gesloten met de Paters. Ze deden beroep op de geestelijke rechtbank van het bisdom Kamerijk met als gevolg dat «drie Paters door het geestelijk Hof verbannen werden om zonder toelating (van het Kapittel) de goddelijke dienst te

(1) Zie Bijlage I.

(2) Volgens Waddingus — «Kronijkje van Herentals», in Kemisch Museum gepubliceerd, in 1891, bl. 78, door Th. de Raedt, volgens een XVIde eeuws H.S. dat berust in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel, onder nr. 22. 481.

hebben gedaan». De verstoordheid van de bisschop was trouwens niet van lange duur, vermits in 't jaar 1474, 10de dag van de Herfstsmaand, de kloosterkerk plechtig werd gewijd.

GIFTEN. —

Deze moeilijkheden hebben de weldoeners niet belet giften en schenkingen te doen. In 1473 geeft zekere Elisabeth, dochter van wijlen stadssecretaris Michel Porteneer «alsoe op den 6 Augusti... in aelmoesen den religieusen Minderbroederen des godshuys van den observantien des orden van sinte Franciscus in de stad Herentals een stuc lants gelegen tot Herentals tusschen de erve des godshuys voors ende de stadsveste, comende met eenen eynde aen den vloel geheeten de Nethe, ende met danderen cynde aen de voors. Lysbeth erve».

De grond door Elisabeth Porteneer geschonken, paalde dus aan de stadsvesten. Om langs die kant de veiligheid van het klooster te verzekeren, gaf het Gemeentebestuur van Herentals op 12 Juni 1480, aan de Paters de toelating de vesten af te sluiten met een omheining, mits een deur in de muur te maken, en de sleutel ervan aan de rentmeester van de stad te overhandigen.

Op 12 Maart 1510 verschenen Kristine van Haechdycke met haar man Hendrik Puts, tevens «momboir», vóór Jan van Hulselle, meester Jan vanden Nieuwenhuysen, Hendrik Colibrants en Gijsbrecht van Liere, Schepenen van Herentals. Kristine placht een jaarlijkse erfpacht te heffen op het huis met hof, grond en aanhorigheden van wijlen Marten Molenberghs, priester, «geleghen in de Hoochborgstrate ontrent den broederen der Observanten,» maar zij had die jaarrente kwijtgescholden tegen een deel van de hof, die haar was afgestaan, namelijk «de erve in 't straetken aen den voorscreven hof oestwaert leydende vuytter berghstrate totten kerckhoff der Observanten, ende noch erve teyn-den den voorscreven convente». (3)

Nabij het «Burgconvent» stond een huis, het «Lombarderhuis» genoemd. Bij schatting van 31 November 1508, schonk Elisabeth van Krybcken, Jan Batens' huisvrouw, aan

(3) A. P. B. Caps. Herend. «Geloeften», bl. 36, (staatsarchief Antwerpen).

de Paters de helft van het huis met de hof. De wettige kinderen van Batens, Jan en Korneel, wonende te Antwerpen, getuigden, op 23 October 1512, de waarheid van die gift.

In een akt van 22 Mei 1515 vinden we een kontrakt tussen de Observanten en de heer Jan van Mokenborchs. Vóór meester Michel vande Bolcke en Adam Scotelmans, Schepenen van Herentals, verschenen P. Jan Emmens, gardiaan der Observanten en Jan Mokenborchs. Deze had «ene thuy-singe» staan in de Hoge Borchstrate en stond een «luttelken erffs vanden eynde van syn hove af daer op die voors, broeders van de observanten haer timmerhuis gezet hebbet». Maar Jan vraagt dan ook een wijngaard tegen het «timmerhuis» te mogen planten en verder dat de Broeders «geen deur noch venster mogen hebben langs de kant van Mockenborchs». (4)

Alzo groeide de «crven» van de Paters, stukgewijze verder en wijder. In 1542, gelijk er in een «Contract tusschen P. Gardiaan en d'Erffgenamen van Jaes Anna Pantgaten» staat geschreven, bezaten ze «een peertstal ende schuere aen onse brouwerije». (5)

II. — DE GEUZENTIJD: 1579 - 1584.

Stilaan werd het klooster voltooid. De Kerk, toegewijd aan O. L. Vrouw, «de Pietate», werd goed bezocht, vooral op de feestdag van O. L. Vrouw Bezoeking.

Toen vielen de Geuzen het land binnen.

1. Protestanten te Turnhout.

De Lutheranen van Antwerpen verspreidden ketterse boeken en geschriften te Turnhout. Die lezen konden, lazen de Bijbel in 't geniep (6) en begonnen het volk te bewerken, reeds in 1533. Deze stad werd een actief centrum van ketterij, vooral sedert het binnerdringen van de verwoede Calvinisten. Te Turnhout werd openlijk gepreekt vanaf 1566 en van hieruit trokken de nieuwe «apostelen» van deze ketterij naar de naburige dorpen of kwamen de mensen hier-

(4) Id. «Geloefsten», bl. 86 (Staatsarchief Antwerpen).

(5) A. P. B. Caps: Herend: fasc. 3, no 4.

(6) Jansen, Kan. J. E. «Turnhout en de Kempen», 1946, bl. 114 - H. O. K. 1e jg. 1933.

heen om het «woord Gods» te horen verkondigen of uit te leggen. Alzo vernemen we dat de Turnhoutse Calvinisten naar Hoogstraten trokken; in de Vrijheid zelf dierven ze nog niet binnendringen, en ze hielden hun preek een half uurtje vandaar, te Minderhout, juist aan de wip.

Deze nieuwbakken predikanten kregen als aanhangers meestal de lagere standen, bekrompen en min of meer verwaarloosd, die geredelijk hun geluk beproefden in de nieuwe lering. Verbitterden uit de gegoede standen, aarzelden niet mee te huilen met deze benden en kleefden de verse stellingen aan als middel om zich te wreken...

Na het vertrekken van de Spaanse soldaten en van kardinaal Granvelle stond onze Kempen meer dan ooit blootgesteld aan de overmoed van de Geuzen. De Calvinistische stroming breidde zich uit: Hoogstraten, Geel, Arendonk, Mol, Poppel, Ravels, enz. kenden hun «beroerten». (7)

Te Turnhout daagden ze de geestelijken uit tot openlijke strijd. Alzo kwam P. Gardiaan van Herentals op 15 December 1566 te Turnhout statie van de Advent houden. Laureys Back, Jacob Wils en Joris de Hoze gingen bij de schepenen hun beklag doen, dat de pater valsheid aanleerde. Het nagistraat moest daar tegen ingaan. De gardiaan antwoordde vanwege de schepenen, dat hij geheel zijn lering staande hield en wilden de geuzen discussiëren, dan beriep hij hen vóór een vergadering van Doctoren te Leuven. (8)

2. De geuzen te Herentals: — 1579.

In 1579 vielen de Calvinisten Herentals binnen en bleven er lelijk huishouden tot 1584. Die «bezetting» werd uiterst noodlottig voor de geestelijke instellingen. Vooral de Minderbroeders moesten het ontgelden. Eerst drongen de protestanten de parochiekerk Sinte Waldetrudis binnen: ze werd totaal geplunderd; en dreven hun drieluik zo ver het mooie koor gedeeltelijk af te breken. Kapittelheren, gelovigen, Observanten, zusters: allen moesten vluchten voor de moordzucht van die benden. Schreeuwend trokken ze naar de Borgstraat, naar het klooster. Al de gebouwen van het convent werden met de grond gelijkgemaakt, de kerk leeggeplunderd en veranderd in een stal. Meester van de

(7) Jansen, Kan. J. E. «Turnhout en de Kempen», 1946.

(8) Id.

stad, bouwden de geuzen nieuwe wallen en namen daarom van de patershof een stuk grond 290 voet lang en 82 voet breed.

Later betoogden de Minderbroeders, en met recht, aan de hertogen Albrecht en Isabella dat ze daarvoor nooit een vergoeding hadden gekregen. Zij hadden trouwens behoefte aan steun: zo voor de opbouw van het vernielde klooster als voor het onderhoud van ongeveer vijf en twintig kloosterlingen.

De hertog beantwoordde de oproep en volgens een schrijven, gedateerd vanuit Diest, 11 Mei 1615, en ondertekend «Albert», werd aan de geteisterde Minderbroeders een schadeoosstelling van 300 pond groot geschonken.

3. Terugkomst: 1584.

Vijf jaar hadden de geuzen hier te Herentals dictator gespeeld. Hun rijk nam plotseling een einde, toen de Spaanse hertog van Parma in aantocht was. De Calvinisten en hun aanhangers vluchtten uit de stad, hoger op. Ze keerden er niet meer terug. De Observanten wisten het algauw, en spoedden zich terug naar hun klooster. De ramp was niet te schatten, doch met moed gingen ze aan het werk. De kerk werd gekuist en gezuiverd, en na de profanatie van de protestanten werd ze opnieuw gewijd. Wel lag het convent in puin, de muren omvergeworpen, maar de vloeren in de panden waren niet beschadigd. Welnu, in een van die panden, langs de kant van het Kapittel, lag een begraafplaats. Was deze plaats ook onteerd en geprofaneerd? Was er een nieuwe wijding nodig? Ze schreven erover aan bisschop Jan Walterus van Antwerpen. Deze onderzocht de toestand en antwoordde, op 14 Juni 1627, dat deze begraafplaats niet ontviid was geweest. (9)

De nood van het klooster blijft zó nijpend dat de Vicarius in naam van P. Gardiaan verplicht is «aen dye schepenen der Poort ende Vrylheyte van Turnhout» een aalmoes te vragen. Het ziekenhuis moest worden omgebouwd; ook andere herstellingen waren broodnodig en moesten worden uitgevoerd. «Hy is grootelycks bezwaert ende benaut... int onderhouden van zyn Gemeynthe». De gewone aalmoezen waren merkelyk verminderd. Dit was te verstaan: de mensen le-

(9) HS. A. P. B. Caps. Fasc. 14, nr 15, cc. 4.

den zelf gebrek na al die verwoestingen door de geuzen veroorzaakt. De boeren, bij hun terugkeer, vonden lege stallen en geplunderde hoeven. «De lantlieden zyn benaut». Ze moeten hierbij koren leveren en andere lasten dragen. «Dat de voors. Heren Schepenen gelieve eenighe caritate oft aelmoessen tot verluchtinghe des voors. last ende benautheyt (van P. Gardiaan) te assigneren (te doen ophouden); twelek doende sulen hem ende syne verobligeeren in allen aenstaende noyt ende occurentie, de voorseyde Vreyheyt by te staen, gelyck zy die bygestaen hebben in voorgaende jaeren ende hy siekten oock met verlies van paters, als oock int vluchten des Cappittels, ende verscheide sermoonen int Jaer sonder dat den respect van die uyl ist pretendeert oft versocht is geweest inde voors. Vryheyt, allen den selve goetgunstighen, te alle tyden van nogt verwacht ende verhopende, gelyck hy tegenwoordig is versoeckende. Actum 16 Augusti 1631». (10)

Het magistraat van Turnhout wist al te wel wat de Minderbroeders gedaan hadden voor hun bevolking. Zijn welwillend antwoord was vergezeld van een milde aalmoes.

Alhoewel de Spaanse krijgsoverste Alexander Farnese Herentals had ingenomen alsook het kasteel van Westerloo, steeg de oorlogswoede van jaar tot jaar. Door de Tachtigjarige oorlog tussen Spanje en de Noordnederlanden, die met tussenpozen van kalmte zou voortduren tot in 1648 (Vrede van Munster), werd de Kempen aanhoudend overvallen door koningsgezinden, geuzen en opstandelingen van allen aard. De slag van Tienenheide werd in die periode (24 Januari 1597) uitgevochten, en eindigde met de overwinning van Maurits van Nassau op de veldheer Graaf Varax, die er roemrijk sneuvelde.

De Vrede van Munster (1648) had ongunstige gevolgen voor het land. Ter oorzaak van de heerszucht van de Franse koning Lodewijk XIV was 't oorlogsgerucht niet van de lucht. De Kempen hadden te lijden van het doortrekken van de troepen. Krijgsbelastingen en brandschattingen waren aan de orde van de dag. Het verblijf van die legerbenden bracht relletjes mee tussen de burgers en de soldaten, te Herentals. In 1657 drongen de woestelingen de huizen binnen. Burgers verzetten er zich hardnekkig tegen. Op roof en plundering uit, trokken enige soldaten naar de pastorie. «Ze heb-

(10) HS. ASTMB. (Varia).

ben de moetwilligheyt gehad van in stukken te smyten het comptoir met allen de sloeten, de papieren en brieven gescheurt, en gescheynt (geschonden) de kiste daer de bescheydenisse in bewaert werden,... uyt het comptoir daer uyt genomen al wat hun aenstont, soo silver werck als anders, oock het misgewaet ende het rood cleet dat op de tafel van de raeds camer lag in dry deelen gesneden».

Is het te verwonderen dat de burgers in opstand kwamen tegen die vernielers en dieven? Maar de twist liep zeer hoog op en wellicht zouden slachtoffers vallen. Toen kwam de Minderbroeder P. Georges Maesmans, samen met P. N. de Vlooy, Augustijnermoonnik, er tusschen; ze konden door hun werking de gemoederen bedaren en verder onheil voorkomen. Ondanks de onzekere tijden bleven de Observanten stilaan hun klooster voort herstellen. Ze hadden nu een arme bibliotheek, overeenkomstig met de armoede van het gebouw en van het huisgerief. Aanzienlijke verbeteringen werden bij einde van de XVIIe eeuw gedaan, dank zij vooral de mildadige familie Joossens-Simons uit Antwerpen. Onder andere vernieuwden de Paters de ganse vloer van hun kerk in 1661. Enige oude grafstenen lieten ze in de vloer metselen. Onder deze was de steen van wijlen Jan van Hous, gewezen geestelijke vader der Observanten. Hij lag aan de ingang van de sakristij, neven het graf van Marten Verluyten, zijn voorganger, zoals blijkt uit de initialen I. V. H. (Jan van Hous)

Antonius Joossens was, tijdens zijn leven, een uitstekend weldoener van de Minderbroeders. Voor zijn overlijden, 14 Juli 1661, drukte hij zijn laatste wil het verlangen uit, dat zijn echtgenote en kinderen dezelfde, ja nog groter hulpzame liefde zouden betonen. Twee zonen traden in de Orde der Observanten. Hun moeder Maria Simons bedeelde met rijke giften niet alleen het klooster van Antwerpen, maar ook de kloosters van Hasselt, Turnhout, Tienen, Mechelen en Sint-Truiden. Bij haar afsterven, op 12 Augustus 1683, gaf zij haar schoonzoon en dochter opdracht, een nieuw gebouw ten gerieve van het Herentalse klooster op te trekken.

Op 10 Juli 1684 begonnen de werkzaamheden, nadat de zegen van de Heer was ingeroepen door het opdragen van een H. Mis.

Plaatsten de eerste en tweede steen, de Paters Joossens namens hun zuster Maria en hun schoonbroer Jan de Man. De derde steen werd gelegd door P. Koenraad Graven, Pro-

vinciaal der Orde, de vierde door P. Frans van Goorlaecken, gardiaan en de vijfde door P. Jaak van den Eynden, lector jubilaris en gardiaan te Antwerpen.

In de muren van de voltooide gebouwen metselden ze twee marmeren platen met opschriften, als hulde van dankbaarheid en als duurzaam getuigenis van de vele weldaden door de familie Joossens aan de kloosters van de Minderbroeders, inzonderheid van Herentals, bewezen.

Vensterramen ontbraken nog in de herstelde kerk. P. Hendrik Mooren, gardiaan, nodigde de E. H. Deken en sommige pastoors uit om de kerk te begiftigen met een venster-raam, waarin deze hun naam en hun kentekens mochten plaatsen. Acht Eerw. Heren beantwoordden die oproep: E. H. Deken van Herentals, de E. H. Pastoors van Lille, Grobbendonk, Geel met zijn onderpastoor, Ranst, Itegem en Zoersel. (11)

De ziekenzaal, waartoe Jan de Man bijgedragen had voor 300 florijnen werd, in 1690, door bisschop Bergaigne, o.f.m., gewijd, tezamen met de kapel.

IV. — WERKZAAMHEDEN VAN DE MINDERBROEDERS IN DE KEMPEN

In 't algemeen. —

Terwijl enige Paters in de stad zelf allerlei geestelijke bedieningen uitoefenden, was aan anderen, de «termini», de taak opgelegd om in de buitengemeenten en gehuchten op «termijn» te gaan, zoals het heette, of «statie» te houden. P. Gardiaan sloot met de pastoors en de Wethouders een verdrag waarin bepaald werd, op sommige dagen te komen biecht horen en prediken, mitsgaders andere bedieningen te verrichten. Hij verbond zich ook, om de pastoor in het verzorgen van zijn parochie bij te staan, wanneer hij zou ziek vallen of om wettige reden afwezig zijn. Soortgelijke onderstand was van zeer groot nut voor pastoor en parochianen, vermits doorgaans op kleinere dorpen de pastoor alleen was, en hij op dagen dat er veel volk te biechten kwam, door «statiepaters», in zijn dienst geholpen werd.

Tot loon mochten dan de Paters, op zekere dagen, bij de goede burgers rondgaan, die hun boter, eieren, vlees enz. gaven.

1. In eigen kerk en klooster

De Minderbroeders hebben te Herentals de Kruisweg op de Kruisberg opgericht, buiten de Nederpoort. Een Pater, die uit het Heilig Land terugkwam, vond de Kruisberg een geschikte plaats om er de XIV statien te planten. Rijken en armen droegen het hunne bij en weldra verhieven zich een Kruisweg en de Kruiskapel op de Berg. Veel volk kwam er bidden, vooral de Vrijdag, wanneer een van de Paters de H. Mis opdroeg in de Kruiskapel.

De H. Kruisberg met zijn Kapel vielen ook onder de hamer van de geuzen in 1580. De kapel werd geplunderd, maar de Staties waren geheel vernield.

In 1630 herstelden de minderbroeders eerst hun eigen kerk en klooster. En dan hebben ze de H. Kruiskapel hersteld. Allengskens hernam de godsvrucht van de gelovigen tot de Kruisweg.

De bisschop van Antwerpen, Aubertus van den Eede, vergunde, op 28 Februari 1678, 40 dagen aflaat aan allen die deze kapel zouden bezoeken. Ferdinand van Beughem, bisschop van Antwerpen, schonk op 14 Maart 1684, 40 dagen aflaat voor allen die op Vrijdag na Passiezondag de kapel zouden bezoeken en er «met devotie zullen hooren de meditatie van de VII Weeën van de bedrukte Moeder en Maagd Maria». Tezelfder tijd als het klooster en de kerk der Paters, werd ook de kapel van de Kruisberg gesloten door de Sansculotten in 1797.

Voor de kerk van de Recollecten stond het beeld van de Zaligmaker «sittende op den steen». Een aflaat van 40 dagen was verbonden aan een bezoek bij dit beeld, mits het bidden van drie Vaderonzen en Weesgegrooten.

«Joannes Ferdinandus, by de gratie Godts ende den Apostolycken Stoel, bisschop van Antwerpen, verleent midts desen XL daeghen aflaat, te verdienen eens s' daegs, voor alle Christi geloovighen, die met devotie sullen besoecken het Beeldt van onsen Saelighmaecker sittende op den steen, voor de kereke van de P.P. Minderbroeders te Herentals, ende lesen drymael den vaeder ons, ende weesgegroot. Actum t' Antwerpen desen 3en Junij 1681.

Ter ordonn. van Synce doorl. Hooghsw. voors.
J. F. Cossiers, secret.

Godsvrucht tot de VII Weeën van O. L. Vrouw.

Tijdens de beroerten op het einde van de XVe eeuw werd de Broederschap van de VII Weeën in de Nederlanden verspreid. Reeds in 1500 was deze Broederschap opgericht in de Minderbroederskerk te 's Hertogenbosch. In 1638 geeft Gaspar Nemius, bisschop van Antwerpen aan de Minderbroeders van Herentals de vergunning om deze Broederschap ook in hun kerk op te richten. Deze oprichting geschiedde op Passie-zondag, door P. Jan Heemsen, gardiaan, bijgestaan door P. Herman Liesens, Provinciaal-Minister der Nederlanden. Paus Urbaan VIII keurde deze oprichting goed en bevestigde ze bij een bul van 14 December 1638.

De Passie-zondag werd toen als bijzondere feestdag van O. L. Vrouw van VII Weeën gevierd. Elke week, 's Vrijdags, werd een plechtige mis gezongen. 's Avonds na de Completen zongen de paters het Stabat Mater, terwijl men zich processiesgewijs naar het kerkhof begaf. Intussen bad men voor elk mysterie drie Vaderonzen en Weesgegroeten.

Passieprocessies. —

De Minderbroeders waren de eerste inrichters van de zogenoemde **passieprocessies** die jaarlijks door de straten van de stad Herentals trokken met levende taferelen uit het Lijden van de Zaligmaker.

In 1716 en volgende jaren was P. Jan Bapt. Van Ranst met de regeling van de passiestoet gelast. De stad bekostigde de klederen en de andere tooisels.

Aartsbroedersschap van het koordje van Sint-Franciskus.—

De Minderbroeders van Herentals richtten in hun kerk het Aartsbroederschap op van de «Coorde van Sinte Franciscus». De godsvrucht tot de «koord van de H. Franciskus» dagteekent van in het leven zelf van de Serafinse Vader. Tachtig jaar na de dood van de heilige was het «Koordje» een der meest verspreide devotiën in Frankrijk. De hertogen van Bretagne omgordden ermee hun wapen. Paus Sixtus V keurde, op 19 November 1585, de Broederschap van het Koordje goed en schonk aan de Generaal der Minderbroedersschap» op te richten.

In de kerk der Observanten te Herentals bloeide deze Aartsbroederschap van af haar ontstaan. De Paters brachten haar overal tot stand in de parochiën waar ze «statie» hielden, te Noorderwijk en te Zandhoven b. v. bestond ze reeds in 1660, volgens een handschrift: «Heylich Broederschap vaar levende ende dooden ingestelt in de parochiale kereke der Heerlyckheyt Norderwyck. Dat aertsch Broederschap der H. Passie oft vyf wondekens ons Salichmaecker Jesu Christi anders genaemt het aertsch broederschap vande Coorde van Sinte Franciscus».

2. In de Parochiekerk van Sinte Waldetrudis te Herentals

In het Liber Parochialis vinden we een beknopt verslag over de diensten door de Minderbroeders bewezen in Sinte Waldetrudis. Een nieuw benoemde pastoor vroeg, door een schrijven van 24 Januari 1626, inlichtingen omtrent deze diensten. De Gardiaan antwoordde: «De Staties in de grote kerk zijn: op 1ste Zondag van de Advent, op 2de Zondag van de Vasten, alsook op Woensdag en de 8ste dag van dezelfde week, op 23ste Zondag na Pinksteren, op 1ste Zondag voor het Feest van Allerheiligen, op Allerheiligen en Allerzielen.

Dit kontrakt was tevens ondertekend door G. Collart, Pastoor-Deken.

In het begin ontvingen de predikanten twee palacons als «beloning» voor hun bewezen diensten in de grote kerk. Maar dit «honorarium» verdween stilaan, en voor al hun moeite ontvingen de «concionatores» niets meer. P. Jan van Hoebroeck, gardiaan, vond dat al te weinig en hij schreef naar de bisschop van Antwerpen, in dato 1733. Hij vroeg de toelating om «aelmoesen» te ontvangen ter gelegenheid van het Passiesermoen op Goede Vrijdag. «Het was de gewoonte, schreef hij, dat jaarlijks twee palacons «in specie» werd gegeven aan de pater-predikant voor zijn Vastensermoen. Nu hadden de pastoors en de kerkmeesters 't goed gevonden, onder voorwendsel dat deze preek doorging als een gewoon «statie-houden», deze som niet meer te betalen. De predikant zelf heeft de suppliekbrieven van het magistraat getoond, waarin gezegd wordt, dat het «honorarium» voorezid zal worden voortbetaald en dat ook een supplement voor de vorige jaren zal gegeven worden. Eindelijk, dat het magistraat de beslissing in deze zaak, met volle toestemming aan het oordeel van Zijne Hoogwaardigheid overlaat, zo wel

wat de twee patacons aangaat als de vergoeding der verlopen jaren.

In naam van de bisschop antwoordde zijn secretaris, L. Wouters, aan de Landdelken en pastoor van Herentals : «Mandanus», wij bevelen, na het voor en tegen overwogen te hebben, aan de kerkmeesters van de parochie Sinte Walde-trudis de twee patacons voor het Passiesermoen op Goede Vrijdag te betalen en het telkens te doen bij eenzelfde gelegenheid. Want dit bijzonder sermoen is een «huitenge-woon werk» dat afzonderlijk moet beloond worden. Ten overstaan van het achterstallige «honorarium» der verlopen jaren, zullen de kerkmeesters voor altijd, tot delging van de gehele schuld de som van drie patacons geven aan het klooster der Minderbroeders te Herentals. Te Antwerpen geschreven, 13 Maart 1733.

Z. E. P. Andreas Pauly, Provinciaal-Minister, op de hoogte van deze zaak, verwittigde P. Gardiaan deze twee en drie patacons aan de syndicus van het klooster te laten gewor-den. Want deze som wordt gegeven, niet persoonlijk voor de predikant, maar ten goede van de kloostergemeente. Antwerpen, 15 Maart 1733.

TOELATING OM OP EIGEN KERKHOF TE BEGRAVEN.

In de geschiedenis van een kloosterstichting van Paters in een stad rezen bijna ieder keer moeilijkheden op ter gelegenheid van begrafenissen, tussen de reguliere en seculiere geestelijkheid.

Volgens het algemeen kerkelijk recht staat het de gelovigen vrij tijdens hun leven de plaats te verkiezen, waar zij na hun afsterven wensden begraven te worden. Doch de eigen pastoor behoudt in zulk geval recht op een aandeel van het ereloon bij een begrafenis betaald. Te Turnhout o. a. stegen die moeilijkheden zeer hoog. Te Herentals ging het kalmer, al ontbraken er ook geen pijnlijke «onderonsjes».

In 1634, op 16 September schenkt pastoor Crüs van Herentals aan P. Gardiaan de toelating om een dode te begraven op het kloosterkerkhof. Maar in 1645 schenen er toch moeilijkheden geweest te zijn. Want het Definitorium, te Mechelen gehouden op 26 October 1645, vermaant P. Gardiaan van Herentals de «vrede met de pastoor te onderhouden en alle moeilijkheden ter wille van de begrafenissen te vermijden». Van uit Rome, op 22 Oktober 1650, wordt door

Prosper Caffarelli een decreet naar Brussel gezonden. Dit decreet werd door een «plakkaat», in dato 1 Mei 1651, bevestigd: de Paters kregen de toelating om «de lijken, die op hun kerkhof begraven worden, rechtstreeks van het sterfhuis naar de kloosterkerk te laten dragen zonder de last van plechtigheden of solemnele mis in de parochiekerk.» (12)

Een nieuwe overeenkomst tussen P. Jan Vloers, gardiaan, en de pastoor met de kerkmeesters werd aangegaan op 24 Oktober 1672. In dat akkoord bepaalde men wat er aan de geestelijken van de hoofdkerk moest betaald worden, als er parochianen op het kerkhof der Paters begraven werden.

In 1689 begraaft men reeds in «domo capitulari», in de kapittelzaal, en was daar geen plaats meer, dan begroef men in de kloostergang en langs de muur van het kapittel. Men heeft daar ten andere, bij het graven der nieuwe grondvesten voor het klooster der Zusters van het Weeshuis, zeer vele geraamten gevonden.

In 1728 treffen we een ernstige moeilijkheid aan. De pastoor-leken weigerde het lijk te verzellen naar de paterskerk, alhoewel het zo door Rome was voorgeschreven.

(‘t Vervolgt)

(12) A. P. B. Caps: Herend. fasc. 4. ni 2 bis:

Valkerij in de Kempen

door

J. Coveliers

In dit hoofdstuk wordt in 't bijzonder het oog gehouden op het oude «Land van Turnhout», en in dit land, op de twee hertogelijke villa's, Turnhout en Arendonk, waaraan in 1212 door hertog Hendrik I eene Vrijheidsoorkonde verleend werd.

In die twee Villa's bestaat dan reeds de Valkerij. De oude hertogen in de dagen der jachten roepen de Valkeniers op die daar in 's heren dienst staan.

Is Turnhout de verblijfplaats der hertogen ten dage der pachters, alsmede van meerdere Valkeniers, Arendonk op ter heide, is de bevoorrechte plaats voor 't vangen en africhten der vluchtvogels. Meteen zijn er daar beoefenaars van de vluchten onder de benaming Valkeniers. Deze Valkeniers om hun kunde en hun kennis, hebben zitting in het Valkhof, ene rechtbank voor vluchtaangelegenheden welke in de vroege tijden, te Turnhout gevestigd is.

Het beoefenen der valkerij van oudsher, komt gans overeen met den aard der bevolking. Jagen zit den Kempenaar in 't bloed, en het oude frankisch vrijheidsgevoelen leidt er hen onweerstaanbaar toe aan. Alleman is jager — jagen en vissen behoren bij het kost verdienen. Smit, in «Brabants Recht» beaamt den toestand, als hij schrijft: «De Kempen was gekend om hare vluchten. — Zelfs is er een tijd geweest wanneer in de Kempen, iedere boer zijn vogel heeft.»

Tot het beoefenen der vluchten en den uitgroei der Valkerij in een zelfstandig bedrijf en een eigen bestaan geven aanleiding de streek zelf en het voorbeeld der hertogen, die immer voorttrekkers waren van het jachtgenoegen.

De Hertogen, voorttrekkers der Valkerij.

De jaarlijkse jachten der hertogen, met het gezelschap van edelen die ter jacht genodigd worden, leggen den grondslag tot de uitbreiding van de Valkerij in onze streek Arendonk. De Valkeniers vinden in de hertogelijke jachten een spoorslag om talrijker vogels te vangen en af te richten. Vertrouwd met hun eigen Valkeniers, munten deze vogels uit door zeegbaarheid en jachtdrift, zij trekken de aandacht der hertogen, alsmede der edellieden, die er aankopen voor hun

eigen vluchten. In «Turnhout» van Kan. Jansen lees ik : De menigvuldige jachten der hertogen hadden te Turnhout, en in 't ganse kwartier enen nieuwen handel doen ontstaan en een nieuw bedrijf aan de inwoners gebracht: het africhten of leren van Valken. Prinsen en prinsessen komen zich in deze streek van valken voorzien. De plaatselijke Valkerij van Arendonk stijgt in aanzien en wijd en zijd is Brabant en ver daarbuiten, weldra bekend om haar afgerichte vluchtvogels en hare meesters-valkeniers. De Valkerij dat is geheel het bedrijf, vanaf het vangen tot het wei- of jachtspel, de vereiste benodigheden inbegrepen, wordt ter plaatse meer en meer een afzonderlijk beroep en bestaan. De Valkeniers komen meer op hun eigen te staan en in het luisterlijk tijdperk der Bourgondische hertogen worden bedrijf en handel bevestigd.

Uit het handschrift «Valkerij en Valkeniers van Arendonk».)

BELANGRIJK BERICHT.

Steun Taxandria: Tijdschrift, Museum, Wetenschappelijke Bibliotheek, met aanwerving van leden, giften, propaganda. 't Is een Turnhouts-Kempisch cultureel werk tot verheffing en waardering van de streek. Stort uw bijdrage op postcheek nr 4128.31. Taxandria.

75 fr. voor onderwijzend personeel, 100 fr. voor de gewone leden, minstens 150 fr. voor de beschermende leden.

Een treurige Familiegeschiedenis en een geval van Heirkracht in het Momboor- schap te Tielen in de 18e eeuw.

door

Fr. Verbiest

Professor bij het Atheneum te Antwerpen.

In het Leenboek der Familie van Leefdale (1), bezitters van het leenhof te Tielen, worden een vijftal akten van leenverheffing: vermeld ten voordele van de families Maesnants-Colen en Cuylits-Colen.

In de 5de Akte (cfr. Bijlage nr. 5), f° 7re lezen we :
«en. is door / Jouffr. Anna Theresia Colen haere / tante
& mom boor esse heer enden / hoff voldoen...»

We onderstrepen het woord «mombooresse» dat ons leidde tot enkele beschouwingen. Want, niet alleen is taalkundig gezien, de vorming van het woord zeer belangwekkend, ook het verschijnsel van den vrouwelijken momber lijkt me rechtskundig een geval van ongewone procedure inzake het momboorschap.

Bij mijn weten was het gewoonlijk de man, en alleen de man, die de verantwoordelijkheid van het voogdijschap op zich nemen kon. Dus ook in deze procedure zullen er wellicht gevallen van heirkracht voorgedaan hebben. Kiliaan (2) vermeldt geen vrouwelijken vorm van momboor. Ook Spanoghe citeert bij tueri, tutus, tutor enz. nooit een vrouwelijken vorm van dit woord. Wel geeft hij aan: tutrix, voogdesse, voogddinne. (3)

Verweys-Verdam geven onder trefwoorden: montbaer, montboor montboren, montborie, monboorscap (4) geen enkele aanwijzing van dit verschijnsel. Ook zij citeren op bl. 1914 onder het trefwoord van den vrouwelijken persoonsnaam montboorse (montberssce) het volgende :

«znw. vr. voogdes. Vlg. Montborinne=voogdes. Het begrip wordt ook door het manl. montboor uitgedrukt : zie b. v. ald. R. v. Utr. 2, 426. Soe waer man ende vrouwe tesamen in echtsappen sitten..., stirft de man, soo is die moeder

der onmundiger kynder mombersche, alsoe lange als sij in weduenstoel sit. R. v. Elburg, 101, 142. Off sy waere momberssche heurrer kinderen. Stadr. v. Steenw. 42.»

Eer dergelijk geval vinden we in nummer 226 van het Fonds van Geel in het Staatsarchief te Antwerpen :

«Die regeerders der vryheyt Geel geinsinnuerde teghens de vrouwe douariere Baronesse van Rommerswael soo in eygen naem als momboiresse van Joncker Bernardus Van der Gracht haeren sone supplianten.» (5)

Een derde voorbeeld troffen we aan in den Lundel «Aanstellingen der Momboeren (1655-1784), te Herentals :

«Joanna Helena Wauters wede. wijlen / d'her. J. B. Sporkmans is rechtel. / Momboirsse geworden ouer haere minderjarige / kinderen met naeme...» (6).

Ongewoon was de procedure gewis, want op de + (872x2) mombersaanstellingen te Herentals, waarbij «van svaders weghe» en van «smoeders weghe» een momboor aangewezen wordt, ontmoetten we slechts drie vrouwelijke momboeren. (7) Voor deze drie gevallen was er het consent der wethouders nodig, zoals blijkt uit de teksten.

Op bl. 1015 vermelden Verweys-Verdam nog een anderen vrouwelijken vorm :

«Montborinne (Monborinne), Zn. w. Hetzelfde als montboorsee; zie ald. en een voorbeeld van montborinne bij Stallaert, 2, 216.

Inderdaad het Glossarium van Stallaert (8) geeft aan : «Montborinne (Monborijne), zn. Voogdes, fr. tutrice, / Als de vrouwe vooghdinne oft monborynne van heuren kinderen gemaect wordt. V. d. Tav. 319v.»

De vier voorbeelden (Verweys-Verdam, Geel, Stallaert en Herentals) hebben betrekking op weduwen, optredend als voogdessen voor de vaderloze kinderen.

Slaan we er de Kostuimen van Zandhoven op na, want Tiel en ook Leenhof der familie van Leeftdale ressorteerden onder de «hoofthank» van Zandhoven (9), dan vinden we ook daar geen enkel item, dat bepaalt in welk geval een vrouw als voogdes optreden kon en mocht. Alle verantwoordelijkheid inzake het momboorschap behoorde den man toe. (10)

De Kostuimen van Turnhout en Herentals, de twee steden in de onmiddellijke buurt van Tiel, gewagen er evenmin over.

Wel mogen optreden als momboors «svaders oft andere

persoonen, doer nae de ghenen die inder selver weeskinde-
ren... goeden, indien graete, soe verre zij zonder wettighe
geboorte sterven, paerten oft deylen souden...» (11)

De bepalingen dezer Kostuimen verschilden wel merkelyk
van elkaar, want lezen we niet voor Turnhout: «Wel ver-
staen in allen desen, dat men egheene gheestelijke persoonen
nemen, stellen oft ordineren en zal bij testamenten oft an-
derssijns bijder wel om mombaers, voochden oft adminis-
trateurs van ennigen weesen goeden te zijne.» (12)

In de Herentalse Kostuimen echter wordt het momboor-
schap niet ontzegd aan geestelijke personen, noch in theorie
noch in practijk. In den bundel : Aanstellingen der Mom-
boren (1655-1784), werd in tien gevallen het momboorschap
toegewezen aan een geestelijk persoon. (13)

Staan we met Anna Maria Colen (Tiel) en met Anna Mar-
gareta Laenen en Maria Catharina Wijckmans (Herentals),
optredend als vrouwelijke momboren, voor drie gevallen
van heirkracht? (14)

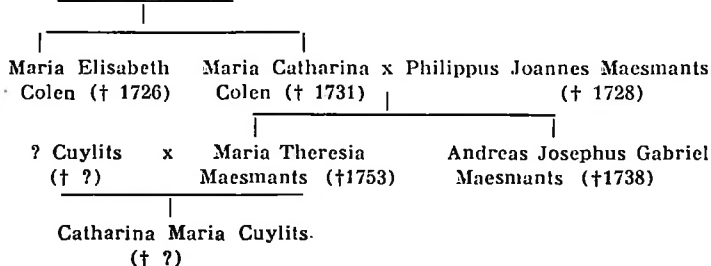
Bekijken we even van naderbij het geval te Tiel.

De vijf acten, handelend over hetzelfde leengoed, geven
ons de treurige omstandigheden, die leidden tot het mom-
boorschap van de tante.

Plaatsen we vooraf de stamboomfractie, zoals ze op te ma-
ken is uit deze akten, met vermelding van den vermoedelij-
ken overlijdensdatum voor elk der familieleden, met uitzon-
dering van de tante, die allen overleefde en dan ook de enige
naastbestaande was en de enig-mogelijke voogd zijn kon, al
was ze dan ook een vrouw.

We vrezen zelfs dat ze nog juist voldeed aan dien anderen
eis, bepaald in de Kostuimen van Zandhoven en van Turn-
hout. «Personen van over XXV ende onder LXX jaeren zal-
men hiertoe (het momboorschap) ordineren.» (15)

? x Jacob Colen († ?) Anna Maria Colen (de tante mombores)

We merken op dat tussen 1726 en 1753, op minder dan 30 jaar tijd, de twee generaties volledig uitsterven. Alleen de tante overleefde allen.

Hoe gebeuren nu de leenverheffingen? (16)

Den 11e Februari 1726 gaat het leengoed van Jacob Colen over op Filip Maesnants, optredend in naam van zijn vrouw Maria Catharina Colen, doordat dezor zuster (de oudere) Maria Elisabeth sterft.

Door den dood van Filip Maesnants komt den 19den Nov. 1728 het leengoed toe aan Maria Catharina Colen, zijne vrouw.

Na het overlijden van deze laatste passeert het leen in handen van Andreas Gabriel Maesnants, haar oudsten zoon. Dit gebeurt den 28sten Maart 1731. (Bij deze leenverheffing treedt op als momboor de heer Cornelius Broeckhove, licentiaat in de medicijnen.)

Door het afsterven van haar ongetrouwden broer Andreas Gabriel, krijgt nu juffrouw Maria Theresia Maesnants het leengoed in bezit. Het enig overlevend familielid is de tante Anna Theresia Colen, die dan ook optreedt als «mombooresse». Blijft toch deze vraag te beantwoorden: Waarom fungeert er nu een vrouw als voogd terwijl 7 jaren vroeger, bij de vorige leenverheffing een man, Cornelius Van Broeckhoven en 10 jaren vroeger een andere man, Laurentius Van Broeckhoven, neef van Maria Catharina Colen, dezelfde functies van momboor waarnemen? (17)

Andreas' zuster, Maria Maesnants huwt een zekeren Cuy-lits, die haar wel vroeg als weduwe zal achtergelaten hebben, vermits enkele jaren later, den 2den Augustus 1753, het leengoed in het bezit komt van Juffrouw Catharina Maria Cuy-lits, dochter van wijlen weduwe Maria Theresia Maesnants. Bij deze leenverheffing treedt Cornelius Kindermans op als «beselman».

De gewone procedure volgend was 't leengoed waarschijnlijk vooraf in het bezit geweest van den vader dezor weeskinderen. De akte van deze leenverheffing ontbreekt echter. Mogen we besluiten dat het leed en de dood in dien tijd reeds onvermurwbaar waren, we constateren eveneens dat de moderne vrouwenemancipatie niet dateert van onzen tijd.

We menen wel te mogen vaststellen dat de droevige familiegeschiedenis aanleiding en oorzaak geweest is voor dit geval van heirkraacht inzake de procedure van het momboorschap. (18)

VOETNOTA'S :

(1) Staatsarchief Antwerpen, Fonds Tielen nr. 10: Seigneurie de Thielen. Cour féodale. Livre de fiefs, dressé vers 1635... il contient de nombreuses mentions d'actes postérieures jusqu' en août 1793...
(2) Etymologicum Teutonicæ Linguae... Cornelii Kiliani Dufflaci. 1623.

(3) Spanoghe E.: Synonymia, Latino-Teutonica (ex etymologico C. Kiliani deprompta)... 1889-1902, deel III, 184-85.

(4) Middelnederlandsch Woordenboek. Verweys-Verdam, deel IV, bl. 1909-15.

(5) Staatsarchief Antwerpen, Fonds Geel, nr. 226 (a° 1760-1774). Retroacten van af 1737.

(6) Staatsarchief Antwerpen, Fonds Herentals, Bijvoegsel, nr. 98. Aanstellingen der momboren. A) 1655-1784, f° 80 v°. Cfr. Bijlage nr. 6.

(7) Cfr. Bijlagen nrs. 7 en 8.

(8) K. Stallaert: Glossarium der verouderde rechtstermen... bl. 216

(9) G. De Lingé geeft in «Les Coutumes de Santhoven, Quartier d'Anvers, T. VI, bl. 497» een lijst op van de plaatsen ressorteerde onder de hoofdbank van Zandhoven. Het Leenhof der Van Leeck-dae-ie wordt daartussen vermeld.

In Les Coutumes de la ville de Turnhout, Quartier d'Anvers, T. VI, bl. 646, staat Tielen vermeld. Het ressorteerde eveneens onder Zandhoven.

(10) Les Cout. de Santhoven, bl. 316-18 onder den titel: Van Rechten Gehoude Lieden aengaende.

(11) Les Cout. de la ville de Turnhout, bl. 574.

(12) Idem, bl. 576.

(13) Achtereenvolgens noteerden we de volgende geestelijken, optredend als momboren te Herentals: f° 20r°: Heer Henricus Janssens Pastor in Bouwele... (a° 1671); f° 38r°: Den Eerw. heere Pastoir kimps... (a° 1686); f° 53r°: Den Eerw. heere henricus van Bremdie... (a° 1697); f° 54r°: Den Eerw. heere Philippus Jacobus Wijckmans... (a° 1698); f° 55v°: Eerw. heere Egidius Pauwels... (a° 1700); f° 59r°: Den Eerw. heere henricus van Brande... (a° 1705); f° 69r°: ende den Eerw. heere Joannes Baptista Geerincx... (a° 1722); f° 89r°: Den Eerw. heere Guill. sels... (a° 1744); f° 92r°: Den Eerw. heere Antho-nius van hove... (a° 1750); f° 110r°: Den Eerw. heere Schuermans... (a° 1784). Vermelden we bovendien de twee geestelijke dochters, alias begijnen te Herentals, geciteerd in de bijlagen nrs. 7 en 8.

(14) Cfr. Bijlagen nrs. 4, 7 en 8.

(15) Les Coutumes de la ville de Turnhout, bl. 576.

(16) De volgorde der leenverheffingen kan men naspeuren in de Bijlagen nrs 1 tot 5.

(17) Een aantal interessante genealogische gegevens nopens de familie van Cornelius Van Broeckhoven zijn makkelijk te achterhalen in de registers op het Archief te Turnhout. Vermelden we slechts de gegevens, die ons voor dit artikel van belang blijken. Cornelius Van Broeckhoven was de zoon van Laurentius Van Broeckhoven en Vermeulen Maria en werd geboren den 15den Februari 1650. (Doopregister Turnhout a° 1566 tot 1796, f° 1135). Hij huwde eerst Joanna Lemnius uit de bekende Lemnius-familie, den 24sten Febr. 1699 (Huwelijkenregister Turnhout a° 1566 tot 1796, f° 5636). Den 18den October 1707 trad hij een tweeden keer in het huwelijk, nu met Juffrouw Anna Colen (Huwelijkenregister Turnhout, f° 5673).

Als zoon uit het eersten huwelijk werd geboren den 17den December 1699, Ivo Van Broeckhoven (Doopregister Turnhout, f° 2257). In hetzelfde doopregister worden nog vermeld 9 kinderen uit het tweede huwelijk, met aangifte van de respectievelijke peters en moeters. Chronologisch volgen op elkaar: Laurent Jacobus (30-1-1709, f° 2438), Cornelius Franciscus Henricus (10-7-1710, f° 2461), Maria Anna (29-11-1711, f° 2483), Joanna Maria (22-7-1713, f° 2511); Theresia Josefa (20-3-1715, f° 2544), Isabella Maria (13-12-1716 f° 2664); Maria Catharina (12-4-1719, f° 2634), Catharina Cornelia (17-11-1720, f° 2664), Maria Francisca (15-5-1722, f° 2697). Cornelius Van Broeckhoven stierf den 28sten Maart 1737, zoals gemeld in het Mortuarium seu Registrum defunctorum der Parochiekerk van St. Pieter te Turnhout, f° 4963. Steeds wordt hij genoemd de «Expertissimus».

(18) Ook andere treurige familiegeschiedenissen speelden zich af in deze familie. Dossier nr. 189 in het Archief te Turnhout geeft daarvan een dramatisch overzicht.

BIJLAGEN.

Staatsarchief Antwerpen. Fonds Tielen, nr. 10.

(Seigneurie de Tielen. Cour féodale. Livre de fiefs, dressé vers 1635. Dressé aores le 9 juin 1632, avant le 1er juillet 1637, il concient de nombreuses mentions d'actes postérieures jusqu'en août, 1793. Un rég. avec de nombreux feuillets intercallés et 20 pièces annexées, jusqu'en 1795...)

F° 6 r°

(1) dhr. Phillippus Joannes Maesnants / houdt te leene van dhr. Joan. Cornelis/Leenheere van desen hove uyten nae/me van Jouffr. Maria Elisabeth Colen jacobsdr./den bouengeschreven. Item sijnde een gerecht/achtste paert van een derde paert/der oude thiende al-

hier e. dat bij/scheijdinghe & deylinghe gepasseert voor/Notaris van Deuren in dathe als daer/in vermeld e. heeft daer van vol/daen naer des Leenhoffs rechten et/prestat juramentum als sterffman/e. dienstelijk man coram P. L. de grauwe/henr. wils; Joris Van Eyck & Peeter/van opstal leenmannen van desen hove desen/11 februa-rij 1726.

(2) F^o 6 v°

Jouffr. Maria Catharina Colen / heeft mits de doodt van wijlen / den voorn. hr. Philippus Maesnants haeren man hout te leene / den bouenstaenden item van / een gerechtich achtste paert van / ten derdepaert der ouden thiende / alhier binnen Thielen van / d. hr. Joan. Cornelis heere van / desen hove doende haer selven / daer op stellen als sterff ende / erffvrouwe, e. heer & hof / vol-
doende, doende voor haer Eedt, hulde & manschap van / trouwe dhr. Lauwerentius Ja/cobus van Broeckhove haeren / neve ten overstaen van Pau/wels Leander de Grauwe stadt/houder Joris van Eijck, hen/druck Wils ende francus. Cornelis Leenmannen van desesen / hove desen 19e. November 1728. / quod attestor /P.L. de grauwe Stadth. / (in margine lezen we bovenaan: dese acte van verheffe uytgemaect op segel van drije.)

(3) F^o 6 v°

Andreas Josephus Gabriel Maes/mants Daer moeder aff was de voors. / Jouffr. Maria Catharina Colen hout / te leene van dhr. Joan. Cornelis / heere van desen hove bij doode sijns / voors. moeders den bovenstaenden / Item van een gerechtich achste / paert van een derdepaert der ou/den thiende alhier binnen thielen / als hulde & manschap van trouwe/ gedaen d.h.r. Cornelius Broeckhove / Licentiaat inde medicijnen sijnen/ momboor, & heeft heer & hof / voldaan in handen van Pauwels / Leander der Grauwe stadthouder/ coram Hendrick Wils, Peeter van opstal & / Jacobus wuijts Leenmannen van / desen hoven desen 28e. meert 1731 / quod attestor /

F^o 7 r^e

P.L. de grauwe Stadthr

(in margine stond bovenaan: dese acte van verheffe uytgemaect op segel van vier stuyv.)

(4) Jouffr. Maria Theresia maes/mants hout te leene den bo/en geschreuen Item van een achste paert der ouder thiende / alhier tot thielen bij doode van / sieur Andreas Josephus maes/mants haeren broeder en. is door / Jouffr. Anna Theresia Colen haere / tante & mom boor esse heer enden / hoof voldan & heeft voor die / voorschr. maesnants Eedt hulde / & manschap van trouwe / als dienstelijk ofte besetman gedaen Anthonius Franciscus / de Grauwwe notaris d'heer Joan./ Cornelius heer... Joan van tulden /

F° 7 v°

Peeter van opstal e. francus. Cor/nelis Leenmannen van desen hove
desen 20. meert 1738 / Inde. presente. quod attestor /P.L. de grau-
we stadthouder. 1738/ Dese acte uytgemaect op segel van drie
stuyv. /

(5) Mits de doot van Jouffr. Maria Theresia Maesmans soo houdt
te leene / Jouffr. Catharina Maria Cuylijs te / leene bij doode van
de voorscr. ende / als erfgenaeme van wijlen de voors. se/ker acht-
ste paert van een derde / paert der aude thiende gelegen bin/nen
Thielen stellende voor haer / als besethman hr. Cornelius Kinder-
mans / doende oversalich eende, hulde ende man/schap van trou-
we coram Joannes / Cornelis ende Cornelis Leysen leen / man-
nen van hr. Peeter van opstal / heere van desen leenhove desen
24e. / Augusti 1753.

(in margine werd bijgevoegd: ende heeft oversalich voldaan als
naer leenhofsrechte.)

(nog in margine: Exx. op segel van 4 str.)

Staatsarchief Antwerpen. Fonds Herentals, Bijvoegsel, nr. 98.
(Aanstellingen der momboiren. 1655-1785.)

(6) F° 80v°

Joanna Helena Wauters wede. wijlen / dhr. J. B. Sporckmans is
rechtel. / Momboirsse geworden ouer haere minderjaerige / kinde-
ren met naeme Maria Albertina / Joes. Baptista en. Joanna ferdin-
nando sporck/mans et prestitit Juramentum aen / handen van d'hr.
Stadthr. Vanden Bolcke / psnt. hrs. Joan. Coomans e. Gielis Ver-
huecken / schepenen hac 17 Meert 1734.

(7) F° 73 v°

Jve. Anna Margareta Laenen Begyntien des / Beggijnhoffs deser
Stadt is. bij consent vd. heer./deser Stede daeouwer opgifters.....
...../ momboirsse geworden ouer de twee minderjarige / doch-
terkens van wijlen d'heer doctor Verbiest & jov. / Maria Elisabeth
Laenen de selve weeskens / gent. Maria Catharina Maria Elisabeth
V.biest / et prestitit Juramentum aenhanden vd. heeren / Schout-
eth deser stadt psnt. Marcellis Stijnen / & Jaspas Kemena Schepen.
hac 21. februarij 1726.

(8) F° 73 v°

Jve. Maria Catharina Wijckmans geestelijke dochtere / is bij Con-
sente van de heer. Wethouders deser Stede / momboirsse gewor-
de, in plaetse van J.Van Crauans / ouer de drie minderjaerighe
kinder. van wijlen / Dominicus Crauans ende Jov. Isabelle Juliana
Wijk/mans met naeme Maria Mechtildis , Joris Ludovicus / & Jan
Adrianus Wijckmans. Et prestitit juramentum / aen handen van Mar-
cellis Stijnen president Schepene / loco schulteti present. Mattheus
de Loecker ende f.d./Van Tendeloo Schepen. hac 10. April 1726./

Kempische Kronijk

Het eeuwenoude koningsspel van de Kempische gemeenten vierde in de zomer op verscheiden dorpen zijn meer dan honderdjarig bestaan. De regimenten van de schuttersgilden o. m. te Veerle, Lichtaart en Heultje (Westerloo), herinnerden aan hun stichting. Naburige schutterijen kwamen op, stoeten werden ingericht, oude vaandels ontplooid, en oude dansen uitgevoerd. Een voornaam historicus verhaalde de geschiedenis van de instelling. Een bevoegd jury beoordeelde de schuttersvoorwerpen voor de prijskamp aangeboden. Volk en geestdrift ontbraken niet. Met genoegen besta-
tigen wij dat het oude gildeleven nog bloeiend is en zelfs floreert. Er is geen schoner, edeler spel en uitspanning op het Kempische dorp, dan wat de voorvaderen er sinds eeuwen hebben ingeplant.

Een ander jubileum roerde vooral te Turnhout, Westerloo, Tongerlo, Herentals, Mol, Meerhout, Kasterlee, Weelde en Esschen, van af Juni tot Augustus. Spijtig dat Geel afzijdig bleef. Het was 150 jaar geleden dat de inwoners van de Kempen, jong en oud, werkmán en boer, bediende en particuliere in 1798 ten strijde trokken voor Outer en Heerd. De Franse Republikeinen hadden het Kempisch volk in 't diepste van zijn gemoederen getroffen; ongerechtigd hadden zij de godsdienst, de haardstede, de familie, het arm bezit aangevallen. Gerechtigd stonden de Kempenaren daar tegen op en verkozen met de zeis en het roer in de hand te sneuvelen dan lijdzaam hen door de vreemdeling te laten verkneden. Deze heldenmoed van onze Jongens werd dit jaar luis-
terrijk gevierd.

Zo tot de Boerenkrijg alle sympathie moet overgaan en de klokke strijders een gewaardeerde hulde zij gewijd, verdienen de feestvierende gemeenten ondersteund door ijverige leiders alle lof. Taxandria bracht in zijn tweede aflevering van dit jaar de geschiedenis naar voren, Turnhout stelde een gedenkplaat ter ere van zijn kapitein P. Corbeels in 't stadhuis. Herentals vormde een prachtige beeldrijke stoet. Westerloo scheen de pioen door zijn schitterende demonstratie af te schieten. Meerhout hield een belangrijke tentoonstelling: de andere voormelde gemeenten bleven niet ten achter in uitwendige betoging. Overal werden HH. Missen opgedragen, kansredenen gehouden, historische voordrachten gegeven, volksspelen opgevoerd en letterkun-

dige bijdragen gepubliceerd. Niettegenstaande dat deze feesten gelukt zijn, betreuren wij die de viering van de honderdste verjaring in 1898 hebben bijgewoond, dat het feit niet dieper indrong in de volksziel en de samenwerking tussen de gemeenten te wensen liet. Ligt de schuld in onze hedendaagse verwarde tijden? Is de gehechtheid aan de Vaderlandse épopée verzwonden in de politieke en sociale bekommelingen? Is het volk ruimschoots verzadigd van feestelijkheden, sport, schouwburg en kinema? Kennen wij het kwaad, laten wij 'er ons niet met medeslepen en werken wij in tegenovergestelde richting in meer eerlijkheid, vaderlands gezindheid en ware beschaving. Tene quod habes.

Te Turnhout zette de Koninklijke Kring Taxandria met samenwerking van het stadsbestuur, de 24 October, een feestelijkheid in van andere aard: een herdenking van de persoonlijkheid en de werken van de in Juli overleden gemoeidelijke fijne en geleerde dichter en prozaïst, Pater Emiel Fleerackers S. J., te Turnhout in 1877 geboren. Het eensgezind Comité bestoot tot het volgend programma: H. Mis met kanselrede, herdenking in het Kursaal met muziekuitvoeringen, gezangen, redevoeringen, voordracht, declamatie uit Pater Fleerackers beste werken, onthulling van zijn borstbeeld door J. Strijmans geboetseerd. Deze puike hulde lukte buitengewoon goed voor een talrijk publiek in de beste stemming. 's Anderendaags werd het borstbeeld in de galerij van de grote mannen in het Museum geplaatst, niet in een muf Museum, gelijk 'n spreker die zijn mond voorbij sprak zegde, maar wel in een rijk levendig regionaal Museum, wetenschappelijk gerangschikt en door talrijke inboorlingen en vreemdelingen met geestdrift bezocht. Het prijkt hier best op zijn plaats nevens andere Kempische beroemdheden. In de ridderzaal werd een gehele week lang, een tentoonstelling gehouden van Pater Fleerackers werken, gedenkenissen en portretten. Zij oogste een welverdiende bijval in en werd door honderden personen bezocht.

De aloude Norbertijner abdij van Postel was ook in de zomer in feest. Zij had het geluk haar voor de Franse Omwenteling bestaande beiaard te zien herrijzen. Nu werd het nieuwe klokkenspel, gift van de gemeente Mol en andere milde schenkers, plechtig ingehuldigd. Wederom klinken over de abdij en de omgeving de stemmige tonen van die zilveren geluiden. Postel is een kunststuk rijker.

Nu we toch over kunst handelen mogen we niet vergeten:

te herinneren aan de Tentoonstelling van Kerkelijke Kunst October-November in de stedelijke zaal op de Meir te Antwerpen geopend. In dit merkwaardig en rijk overzicht van de middeleeuwse kunst aan kerkelijke voorwerpen gewijd, nam de Antwerpse Kempen een heerlijke plaats in. Er prijken daar merkwaardige kunststukken uit de kerken van Arendonk, Beerse, Geel, Gierle, Herentals, Hoogstraten Hulshout, Loenhout, Turnhout, Wuustwezel en de abdijen Averbode, Postel en Tongerlo. 't Was de kruim onzer heerlijke Kempische kunst. Wanneer men daar bijvoegt wat er nog thuis is gebleven, mag men waarlijk fier zijn over de kunststukken die de Kempen bewaart en helaas niet genoeg gekend zijn.

Met genoegen vernemen wij dat Hoogstraten ijverige pogingen aanwendt om zijn geleisterde monumentale kerk en stadhuis te laten opbouwen. De zaken staan op goede voet. Mogen de Vrijheid en de Z.E.H. Deken Lauwerijs zo spoedig mogelijk gelukken ! 't Is onze welgemeende wens.

Na de kunst, een woordje over de wetenschap. Wij verheugen ons in het herleven van de Oudheidkundige Kring van Hoogstraten. Wij twifelen niet of onder de ijverige stuwkracht van Z. E. H. Deken Lauwerijs hij zijn vooroorlogs peil zal mogen bereiken.

Een nieuwe Kring is tot stand gekomen. Het belangrijk Kalmthout, waar sedert lang de geschiedenis beoefend werd, heeft een jonge kern opgericht. Wij roepen de werkers goed heil toe. Hoe meer er aan geschiedenis gedaan wordt hoe beter. Het is een noodzakelijkheid, nu meer dan ooit, ons volk zijn geschiedenis leren kennen en het daardoor zijn heem doen beminnen. Een wens moet ons hierbij toch van 't hart. Ware het niet mogelijk zich bij andere kringen aan te sluiten? Concentratie is nodig, vooral wat de tijdschriften betreft. Willen de Kringen voorspoedig voortleven en blijven bestaan, moeten zij bij elkander eendrachtiglijk bescheiden aanleunen.

Goed nieuws hoorden wij van de Provinciale Commissie voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen te Antwerpen. Dit wetenschappelijk organisme heeft er op aangedrongen het Cartularium der abdij van Tongerlo uit te geven. De Bestendige Deputatie is er op ingegaan en heeft een aanzienlijke som voor de publicatie gestemd. Kanunnik A. Erens, archivaris der abdij, heeft zich aanstonds aan het werk gezet. Meer dan 100 bladzijden zijn reeds gedrukt.

't Zal een der kostelijkste bronnen zijn voor de Kempische geschiedschrijvers.

Wat Turnhouts stedelijke Wetenschappelijke Bibliotheek, Archief, Museum en de Kring zelf aangaat, het ligt niet in onze bevoegdheid daarover te handelen. Dit is het werk van de heren secretaris en schatbewaarder. Dit mogen wij toch wel verklappen dat de Bibliotheek aanzienlijke kostbare werken geschiedenis heeft aangeworven en er voor 't ogenblik drie doctorandi van de Leuvense Hogeschool hun thesis voor 't doctoraat met behulp der werken van de Bibliotheek voorbereiden. Het archief heeft een belangrijk register van 1690 van broederschappen der Sepulcricienkerk door gift van Z. E. P. Schoenmakers gekregen. Het Museum is van buiten opnieuw opgeschilderd en van binnen met een modern elektrisch licht in een toverpaleis herschapen, dank zij de tegemoetkoming van de stad. Deze schonk ook de oude ijzeren geschilderde deur der XVIIe eeuw van het Valkenhof, een tijds op het stadhuis. Z. E. H. P. Van Hal begiftigde de verzameling met een zuil en kapiteel van het begin der XVIIe eeuw, afkomstig van Korsendonk. De overblijvende soldaten van koning Leopold II overhandigden, aan het Museum, hun oud zijden vlag en medaljes en de heer Stijnen van Antwerpen 't zijden vlag met geborduurd medaillon van koning Leopold I eens door de Turnhoutse soldaten gedragen. Het getal bezoekers stijgt van maand tot maand. Onze verzameling Turnhoutse en Kempische doodsprentjes, zo nuttig voor de familiekunde, groeit met honderden aan. Zij worden altijd met grote dank ontvangen. Aan allen hartelijk dank !

Wat de Kring aangaat die blijft steeds vooruitstreven en in aantal leden verhogen. Wij doen een nieuwe oproep voor het jaar 1949. Moge de oude leden getrouw blijven en nieuwe leden aanwerven. De gemeentebesturen van de Kempen springen ons ook bij. 't Is niet alleenlijk een Turnhoutse kring maar ook een Kempische. Zie maar naar het Tijdschrift. Vergeet niet dat er tegenwoordig veel geld nodig is om een instelling als de onze recht te houden. Mogen al de welgezinde en culturele mensen het begrijpen. 't Is hun voordeel, 't is hun goed.

Taxander

Kempisch Boekennieuws

K. SCHOETERS S. J. P. J. *De Nef*. 1774-1844: Een katholiek-van-de-daad. Een groot vaderlander. Een weldoener van Amerika. Keurreeks van het Davidsfonds nr 39, 1948-1; in —8°, 287 bl., met een plaat buiten tekst: het portret van *De Nef* met zijn dochter, volgens een schilderij van Van Ysendyck.

Ziedaar het levensbeeld van een voornaam Kempenaar, geboren te Gierle, ingeburgerd en gestorven te Turnhout, geconterfeit door een Turnhoutenaar, die niet meer aan zijn proefstuk is op 't gebied van biografie. Pater K. Schoeters' «*Joannes Berchmans*» was een prachtwerk; zijn «*P. De Nef*» is een standaardwerk. Wij hebben de auteur nagegaan van af zijn eerste opsporing en moeten getuigen hoe nauwkeurig hij alles uitpluisde. Nooit hield hij zich tevreden met een halve of twijfelachtige oplossing; 't moest volledig zijn en gesteund op de zuiverste bronnen.

Zo kwam hij dan tot zijn meesterwerk, waarin de heerlijke figuur van P. *De Nef*, omstraald met al de luister van een voorbeeldig leven en van ene ongeëvenaarde actie, voor de lezer pieteitsvol staat afgetekend. Het onderwerp was aantrekkelijk. De held doorworstelde een periode van strijd, waartegen de in werking tredende persoon sterk was opgewassen. P. *De Nef*, katholiek van de daad, vergenoegde zich niet met deel te maken van verscheidene genootschappen, maar beleefde zijn ideaal met zich er aan belangloos op te offeren. De katholieke zaak was voor hem een levenszaak.

Groot Vaderlander, toonde hij het in zijn onafhankelijkheid tegenover Koning Willem in de Hollandse periode en in de wording van het nieuwe Koninkrijk België. Het veel bekampt vrij onderwijs werd zijn stokpaardje. Hoe glorieus heeft hij hier gestreden en gewonnen! Lid van het Nationaal Congres en Volksvertegenwoordiger, liet hij geen kans voorbijgaan, om met de belangen van het land, de belangen van zijn kiezers te behartigen. Weldoener van Amerika, wil hij het geloof verspreiden en ondersteunde de missies met zendelingen te bezorgen en geld uit zijn eigen zak aan de noodwendigheden te schenken.

Deze daden worden door de auteur gesteld in het kader van de tijd, met talrijke geschiedkundige feiten omlijst, zodat het werk ook een brok geschiedenis wordt van België, Turnhout en de Kempen. Het onderwijs en de missieactie staan als de hoofdmotieven van de beschrijving.

Wij kunnen deze biografie niet genoeg aanbevelen. Elk Kempe-

naar, elk Turnhoutenaar moet dit werk lezen. Hij zal met fierheid opzien naar de man die eens zijn strek door hoge verdiensten op-luisterde. Welke les voor onze egoïstische en verwarde tijden !

MAURICE GOYENS. *Geschiedenis van Kortenbosch.* Hasselt, N.V., De Limburgsche Drukkerijen, 1948; in -8° 160 bl., geill. met 12 platen buiten tekst.

Wij ontvingen van de auteur dit boek ter recensie. Hij ontvange hierom onze hartelijkste dank en tevens onze beste felicitaties. Het is een geschiedkundig werk van waarde. Wij treffen hier geen afschrijving of vulgarisatiewerk aan, zoals het maar al te dikwijls gebeurt met opstellen over Maria's genadeoorden, maar degelijke navorsingen, op oorspronkelijke archievenbronnen gesteund, methodisch verwerkt. Dit zeer gedocumenteerd werk geeft uitleg over de plaats, het genadebeeld van O.L. Vrouw, gemaakt naar het beeld van O.L.Vr. van Foy (Dinant), de verering van een der vermaardste Maria-beelden van Limburg, het opbouwen van de kerk. De kapitels over genealogische aantekeningen o. m. over de families van Rethy, van Hove, ook in onze Antwerpse Kempen gekend, de folklore, de kunst en de literatuur, volledige de bijvakken van de Mariale beschrijving. Kortenbosch slaat, innig in betrekking met de Norbertijner abdij van Averbode. Haar kanunniken bedienden de bedevaart plaats en brachten veel bij tot de luister en de verspreiding der verering van het genadebeeld. Dit boek stelt de ijverige werkzaamheid van de Premonstratensen in een heerlijk daglicht, zoals het de wetenschappelijke werkzaamheid van de auteur verkondigt. Warm aanbevolen.

DESIRÉ BOEN. *Calmphout (Kalmthout).* 20 jaar onder het Fransche Bewind. Esschen, R. Verdonckt-Peeters, 1947; 107 blz. in -8°. Geill. titelblad.

Bijdrage tot de geschiedenis van Kalmthout, gesteund op oorspronkelijke archieven. Alles wat er in die beroerde tijden tot stand kwam wordt er in vermeld.

VINCENT CLEERDIN. *Het Brabantsche Dorp.* Tweede druk. Amsterdam, A. de Lange, 1948; 131 blz. in-12, geill. (Heemschut serie, deel 44).

Alhoewel voor Noord-Brabant geschreven kan het ook dienstig zijn voor Zuid-Brabant. De Antwerpse Kempen zal er veel gelijkenissen in vinden. Warm aanbevolen.

JOS ROELANTS. *De afgod der XXe eeuw.* Tweede vermeederde uitgave. Brecht, P. Braeckmans, 1948; 31 blz. in -8°.

Realistische beschrijving van de verhouding der tegenwoordige

wereld tegenover het geld, te rechte nu de afgod van de tijd genoemd. Dit gulden boekje, vol wijze raad, dure waarheden, aanbevelingen aan de ouders, verhoogt het werk van de onvermoeibare Zandhovense eregriffier.

ARTHUR DE BRUYNE. *De Boerenkrijg.* 1798. «Voor Outer en Heerd» (Volksreeks van het Davidsfonds nr 358. 1948). Druk van de Etablissements Brepols N. V. Turnhout. 198 blz. in -8°, geïll.

Waarlijk volksboek, gesteund op het standaardwerk van P. Verhaegen, geeft een duidelijk overzicht van de Boerenkrijg in de Kempen. Keurig gedrukte fototypies luisteren de tekst op.

A. SUYKENS. *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein-Brabant.* Brussel, A. Hessens 1948. (Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant). 245 biz. in -8°, geïll.

Deze merkwaardige bijdrage van de geschiedkundige periode uit het Frans tijdvak, waarin vooral het land van Bornem, Puurs en Willebroek verhandeld worden, sluit zich nauw aan bij het verloop van de Boerenkrijg in de Kempen. Breedvoerig ontleedde de schrijver de gebeurtenissen uit de Franse Omwenteling als een prachtig kader rond het verhaal van de Boerenkrijg in Klein-Brabant van half October tot 6 November 1798. Wij krijgen in 9 goed opeenvolgende hoofdstukken een zo volledig beeld mogelijk van wat er op regionaal en lokaal gebied gebeurde. Het relaas is gesteund op gelijktijdige documenten en op de beste werken over de Boerenkrijg, van P. Verhaegen en F. Gebruers. De heerlijke figuur van de aanvoerder Rollier komt er in zijn volle daglicht te staan en schittert er zo heerlijk als de Kempische aanvoerder Van Gansen. Schrijver weze hartelijk gelukgewenst.

PROF. Dr. J. VAN MIERLO S. J. *Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandsche Poëzie.* Turnhout, J. Van Mierlo-Proost en Co, 1948; in -8°, 112 blz. (Kon. VI. Acad. voor Taal en letterkunde. Reeks III. nr 26.)

Onze hooggeleerde inboorling en erelid van Taxandria zond ons een zijner laatste werken. Het is een critische studie over de Middelnederlandsche Carel ende Elegast, Beatrijs, Floris ende Blancefiour, Esmoreit, Gloriant enz. Wij krijgen hier wederom een staaltje van de guwaardeerde kennis van het Middelnederlands van de onvermoeibare schrijver die Pater Van Mierlo is. Proficiat en dank.

PROF. Dr. J. VAN MIERLO S. J. *De prioriteit van Elckerlyc tegenover Everyman gehandhaafd.* Turnhout, N. V. J. Van Mierlo-Proost en Co, 1948, 105 blz. in -8°. Overdruk Kon. VI. Acad. voor taal en letterkunde. Reeks III, 27.

Mel dit boek zitten twee hooggeleerde Turnhoutse Engelse haantjes elkander in 't haar. Gelukkiglijk dat het maar om een wetenschappelijk tornooi van Elekerlyc gaat. Wij durven niet als scheidsrechter optreden, want wij zijn niet voldoende vertrouwd met het Engels, noch met het Middelnederlans. Wie heeft gelijk of Kanunnik Professor Dr H. De Vocht of Pater Professor Dr J. Van Mierlo, S.J.? Bij het lezen van deze brochure erkennen wij toch een zaak, namelijk de sterke argumentatie en de belazenheid van Z.E.P. Van Mierlo.

Dr P. C. DE BROUWER. *Hilvarenbeek tot 1813*. Hilvarenbeek, Drukkerij de Hilverbode, 1947; 120 blz. kl. in -4°, geïll. Als aangrenzende gemeente van het arrondissement Turnhout is deze Noord-Brabantse monografie van belang voor onze Antwerpse Kempen tot aan het jaar 1648 van de Vrede van Munster. Het decanaat van Hilvarenbeek in de XVe eeuw, de retorsie dagen van de eerste helft der XVIIe eeuw, het landschap en de mentaliteit dezer gemeente, brengen Hilvarenbeek in nauwe stemming met de Antwerpse Kempen.

Mr. N. H. L. VAN DEN HEUVEL. *De ambachtsgilden van 's Hertogenbosch voor 1629*. 's Hertogenbosch, boekhandel Adr. Heinen. z. j. 439 blz. in -8° geïll.

Dit nieuw wetenschappelijk kritisch werk, wel rechtstreeks voor de geschiedenis van 's Hertogenbosch geschreven, raakt een voorname economisch-sociaal punt, dat voor de Kempische ambachtenstudie van groot nut kan zijn. De uitgebreide literatuur er in opgegeven bewijst dat de schrijver tevens in de geschiedenis van het oude Brabant geput heeft. Dus aan onze Kempische historici zeer aanbevelen. Zie hier enige titels van hoofdstukken : De Ambachtsgilden — De organisatie der ambachtsgilden — De economische functie der ambachtsgilden — De godsdienstige-charitatieve functie der ambachtsgilden — De ambachtsgilden in het staatkundig leven — De militaire functie der ambachtsgilden — De ambachtsgilden met betrekking tot den exporthandel.

THEODORE DE MOLDER. *Geschiedenis van Oostmalle*. Turnhout, N.V. J. Van Mierlo-Proost, 1947; in -8°, 516 blz. geïllustreerd.

Wij ontvingen met genoegen het posthuum werk van de brave, ijverige en geleerde pastoor van Oostmalle. Wie weet hoe nauwkeurig, taai, voortdurend hij gedurende lange jaren alles opzocht en aantekende wat zijn parochie aanging, staat niet verstomd over het materiaal dat hij bijeen bracht en in dit boek gebundeld heeft. 't Is een mijn van gegevens voor de geschiedenis van Oostmalle. Geluk-

kige parochianen die zulke naarstige herder ontvingen en nu bij machte zijn de uitslag van al wat in de parochie bestond en bestaat te vernemen en te leren kennen. Wij willen dit boek niet als een historisch werk bespreken, omdat er de methode ontbreekt en de ijverige pastoor, belet door ziekte en dood, niet de gelegenheid gehad heeft het tot zijn volle recht te laten komen. Wij aanzien het als een heemkundig werk, waarin al de notas van de schrijver, spijtig wel wat zonder orde, bijeengebracht werden en een kostelijke bijdrage vormen voor al wat het heem aangaat. Toch leggen wij de nadruk op enige gegevens b. v. van de families Renesse, Berchem, Spirlet, gebruiken en geplogenheden, toponiemen, die voor de Kempische geschiedenis van groot belang zijn. Het werk wordt opgeluisterd door het portret van de schrijver en enige schone phototypies die de waarde van het boek verhogen. De Antwerpse Kempen gaat zo stilaan vooruit met een monographie van elke gemeente te bezitten, gelijk de Vlaanderen met het werk van De Potter en Broeckaert. Stellen wij de geschiedenis boven alle andere uitgaven, omdat zij de *norma vitæ* het volk zijn gemeente en streek leert kennen, beminnen en waarderen. Daardoor zal het meer houvast aan het echte sociaal en economisch leven krijgen en zijn zeden en gebruiken niet versagen of vervreemden. Pastoor De Molder heeft wederom het schone voorbeeld gegeven. Dat anderen volgen in vooruitstrevende wetenschap, historische methode en niet vergeten duidelijk hun bronnen aan te stippen en ten einde welgeregelde zaken in naamregisters op te geven. Nogmaals, Vriend De Molder, hartelijk dank voor uw belangrijk werk. Wij kunnen U helaas de hand niet meer drukken om U geluk te wensen, maar wij zullen in plaats uwe schone ziel in de H. Mis, gedenken ! Al de parochianen van Oostmalle en ook de weldenkende Kempenaars moeten dit boek bezitten.

P. J. DE CEUSTER. Bij een graftombe te Desschel. Davidsfonds afdeling Desschel 1948; 31 blz. in -16°. 't Is een vlot geschreven gemoedelijk verhaal der ijvervolle toewijding aan zijn ambt van de onderpastoor A. J. Geudens † 1870. Zijn opoffering tijdens een besmettelijke ziekte in de parochie verhoogt hem tot een held van christen naasteliefde. Proficial !

KARDINAAL J. E. VAN ROEY. AARTSBISSCHOP VAN MECHELEN. In dienst van de Kerk. Leerstellige en herderlijke geschriften en toespraken. Ve Bockdeel. Turnhout N.V. Brepols, 1948; in -8°, 453 blz. Vl. en Fr. Na de vier eerste delen, ziehier het vijfde, even belangrijk als de vorige. Het is niet aan ons daar verslag over uit te

brengen. Wij veroorloven ons toch eerbiedig zulk nuttig en diep doordacht werk warm aan te bevelen.

Mgr. K. CRUYSSBERGHS. Voor Outer en Heerd. Leuven, de Vl. Drukkerij, 1948; in -8°, 144 blz. Geïllustreerd. De Kempische Monseigneur is tijdens de feestelijkheden van 1948 de voornamelijk predikant geweest van de Boerenkrijg. Zijn forse taal heeft op de bijzonderste plechtigheden weerklonken. Het waren geen gewone preken. Zijn groot hart gepaard aan een diepe kennis van de geschiedenis uitte, zich in wetenschappelijke, letterkundige en geestelijke bewoordingen, waarlijk indrukwekkend. Deze geschiedkundige en morele voordrachten werden in dit boek uitgegeven en vormen een der knapste bijdragen van de 150e verjaaring van de heldenstrijd onzer «Jongens».

KLAAS VAN TOXENT. Knabbeltje. Een vertelsel uit de konijnenpijp. Illustraties van L. Van Damme. Kortrijk, N. V. Zonnnewende, 1948; in -4°, 36 blz. Dit Sint Nicolaasboek van ons geëerd bestuurslid A. Claes mag met ere prijken tussen de kinderboeken en wordt ten hoogste aanbevolen.

KAN, Dr. J. VAN BRABANT. Christus en zijn Kerk. Het ware Christendom. Turnhout, N.V. Brepols, 1942; in -8°, 279 blz.

IDEM. Op wandel om en in het Sint-Pieterscollege te Leuven. Leuven, Sint-Pieterscollege, 1947; in -8°, 40 blz.; geïll. Wij ontvingen met dank deze twee werken van de oud bestuurder van St. Pieterscollege te Leuven, thans pastoor-deken te Berchem, geboren te Mol. Deze uitstekende Kempenaar geeft ons in zijn eerste boek, bewerkt met Dr. R. Stock, een handboek over Apologie buitengewoon methodisch opgesteld, waar de lering van de Kerk en over de Kerk schitterend te voorschijn komt. — In zijn tweede werk munt zijn kennis van geschiedenis, stijl en oudheidkunde, toegepast op de gebouwen, sterk uit. Wij verhoplen dat hij zijn geschoolde ervaringen ook eens ten nutte van 't Kempenland zal openbaren.

J. E. JANSEN.

INHOUDSTAFEL

	Bl.
Kan. Prof. Dr H. De Vocht. Turnholto—Lovaniensia	1-11
J. E. Jansen. De oude Schuttersgilden in de Antwerpse Kempen	12-19
J. Van Roey. De moeilijkheden van de Rentmeesters der Domeinen te Turnhout in de jaren 1582-1583	20-30
J. Van Laer S. J. Pater Fleerackers	31-36
P. J. de Meyer O. F. M. De Minderbroeders in de Kempen vóór 1797	37-51
J. Covcliers. Valkerij in de Kempen	52-53
Fr. Verbiest. Een treurige familiegeschiedenis en een geval van heirkracht in het Momboorschap te Tielen in de 18e eeuw.	54-61
Taxander. Kempische Kronijk	62-65
J. E. Jansen. Kempisch Boekennieuws	66-71

DRUKK. G. CROLS-VERWILT.